รู้จักพระไตรปิฎก
เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

คำปรารภ

"รู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้" เป็นหนังสือที่รวบรวมคำบรรยายและข้อเขียนเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ๓ ตอน คือ

๑) บทปาฐกถาธรรม โดยวีดิทัศน์ ฉายในวันสมโภชพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

๒) คำตอบอธิบายว่าพระไตรปิฎกสำคัญอย่างไร เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๒ และ

๓) "โครงสร้างและสาระสำคัญของพระไตรปิฎก" ซึ่งเป็นตอนหนึ่งในหนังสือ *พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับคอมพิวเตอร์ พร้อมด้วยโปรแกรมเรียกค้นข้อมูลจากคัมภีร์ (BUDSIR)* ที่สำนักคอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยมหิดล พิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๓๕

หนังสือเล่มนี้ได้มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่แล้วในโอกาสต่างๆ หลายครั้ง

บัดนี้ มีท่านผู้ศรัทธาประสงค์จะพิมพ์หนังสือนี้เผยแพร่ครั้งใหม่ ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจใฝ่ธรรมกว้างขวางออกไปอีก จึงได้แจ้งขออนุญาตพิมพ์เป็นธรรมทาน

พร้อมนี้เห็นว่าควรมีหนังสือนี้ไว้แจกเป็นธรรมทานที่วัดญาณเวศกวันอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงตกลงนำทุนพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทานที่มีอยู่มาใช้พิมพ์ขึ้นจำนวนหนึ่ง เป็นที่มาของหนังสือเล่มที่ท่านผู้อ่านถืออยู่ขณะนี้

พระธรรมปิฎก

๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๕

รายนามผู้ร่วมจัดพิมพ์

- ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน ๑,๐๐๐ เล่ม
- คุณสุรศักดิ์-วทัยวรรณ กิตติพงษ์พัฒนา ๑,๐๐๐ เล่ม
- คุณธรรมทินนา ธรรมรดี ๕๐๐ เล่ม
- คุณนัทที ศรีบัณฑิต ๕๐๐ เล่ม
- มูลนิธิบรรจงสนิท และสหปฏิบัติฯ ๕๐๐ เล่ม
- คุณไพบูลย์ ศิริจักรวาล ๕๐๐ เล่ม
- พระพิษณุ จานญาโณ ๔๐๐ เล่ม
- ผู้ศรัทธาในธรรม ๒๕๐ เล่ม
- คุณณรงค์ จิระอุดมรัตน์ ๒๐๐ เล่ม
- คุณอ้อยหวาน หนูไชยยะ ณ กาฬสินธุ์ ๒๐๐ เล่ม
- คุณอารียา รอบรู้ ๑๖๗ เล่ม
- กองทุน พ.อ.พิเศษ เชื้อ สุกใส ๑๐๐ เล่ม
- คุณจารุณี สุพัฒน์พิทักษ์ ๑๐๐ เล่ม
- คุณปองปรัชญ์ สุโรจนะเมธากุล ๑๐๐ เล่ม
- คุณปาริฉัตร คุณปวีณา วังถนอมศักดิ์ ๑๐๐ เล่ม
- ผศ.พรรณี รศ.ดร.วิพรรณ ประจวบเหมาะ ๑๐๐ เล่ม
- คุณเรวดี ชยาสิริ ๑๐๖ เล่ม
- อาจารย์วิไลวรรณ เวชชาชีวะ ๑๐๐ เล่ม
- คุณวชิรา เพ็ญโรจน์ ๑๐๐ เล่ม
- คุณศักดิ์ชัย เรืองกิตติกุล ๑๐๐ เล่ม
- คุณสมปอง ทองใบ ๑๐๐ เล่ม
- คุณสุมาลี แต้สุจิ ๑๐๐ เล่ม
- คุณสมพิศ เสาวภาพ ๑๐๐ เล่ม
- คุณอาเฮียง แซ่ลิ้ และครอบครัว ๑๐๐ เล่ม
- คุณณัชชา เกษหอม และครอบครัว ๑๐๐ เล่ม
- คุณจันทนา โตวรกุล ๑๐๐ เล่ม
- คุณเง็กหยุ่น วิชชุโอภาส ๕๐ เล่ม
- คุณจรีอร โชคอำนวย ๕๐ เล่ม
- คุณเฉลิม รอดรักษ์วงศ์ไทย ๕๐ เล่ม
- คุณนิภา เทียนพงศา ๕๐ เล่ม
- ดร.พรพรรณ ฟูตระกูล ๕๐ เล่ม
- คุณพาณี อนันตชัย ๕๐ เล่ม
- อาจารย์วารุณี เลิศศิริ ๕๐ เล่ม
- คุณศุภวิภา วิชชุโอภาส ๕๐ เล่ม
- คุณสมหมาย จันทร์โพธิ์ศรี ๕๐ เล่ม
- คุณเสาวณีย์ จันทรพิบูลย์ ๕๐ เล่ม
- คุณสุทธิรา เพียรผลดีสกุล ๕๐ เล่ม
- คุณวิไลลักษณ์ เจนสมานชัยกุล ๕๐ เล่ม
- คุณยุพา วิชชุโอภาส ๕๐ เล่ม
- คุณสุชาติ จิระพลังทรัพย์ ๕๐ เล่ม
- คุณสุภาณี ชาญวณิชย์กุลชัย ๕๐ เล่ม
- คุณอรณี เจนวัฒนานนท์ ๕๐ เล่ม
- คุณประยูรศรี ชื่นประดิษฐ์ ๕๐ เล่ม
- คุณจรัสวรรณ วรรณจำรัส ๕๐ เล่ม
- อาจารย์ละม่อม บุษปวนิช ๕๐ เล่ม
- ทญ.ภาวิณี คุณพิบูลย์ ลีละพัฒน์ ๔๒ เล่ม
- คุณบุษบา สุขบัติ ๒๕ เล่ม
- คุณมยุรี แซ่โง้ว ๑๖ เล่ม
- คุณกุนธิรา ณัฐวัฒนานนท์ ๑๐ เล่ม
- พ.ท.ลัน ประจุมาศ ๑๐๐ เล่ม
- คุณยายรวม น.ส.วิภาพร เพียรอุตส่าห์ ๑๐๐ เล่ม
- คุณสุพงษ์ คุณนารี ประจุมาศ ๑๐๐ เล่ม
- ด.ช.ธนสิทธิ์ บุญสันติสุข ๑๐๐ เล่ม
- ด.ช.แทนบุญ บุญสันติสุข ๑๐๐ เล่ม
- คุณศจี ปัทมสูต ๒๐๐ เล่ม
- คุณนิตยา หยู่เอี่ยม ๒๐๐ เล่ม
- คุณถาวร-จันทร์ประภา อโณทยานนท์ ๕๐ เล่ม
- คุณวรภา อโณทยานนท์ ๕๐ เล่ม
- คุณนิตยา-อภินัติ อัชกุล และครอบครัว ๕๐ เล่ม
- คุณธวัชชัย อุทิศให้คุณพิศนีย์ จึงเจริญ ๒๕๐ เล่ม
- ผู้มีจิตศรัทธา ๙๔๐ เล่ม

รวม ๑๐,๐๐๐ เล่ม

สารบัญ

พระไตรปิฎก

กับ

การธำรงพระพุทธศาสนา*

ขออนุโมทนาที่ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำพระไตรปิฎก ฉบับแปลภาษาไทย สำเร็จเรียบร้อย นับว่าเป็นงานใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่การพระศาสนา คือเป็นเครื่องรักษาพระพุทธศาสนาอย่างสำคัญ ถือว่าเป็นงานที่สมกับเกียรติฐานะของมหาวิทยาลัยสงฆ์

มหาจุฬาฯใช้เวลา ๕ ปี ในการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับนี้ ให้สำเร็จเรียบร้อย นับว่าใช้เวลาไม่นาน เพราะงานที่จัดทำนั้น นอกจากเป็นงานที่ใหญ่ในตัวแล้ว ก็ได้จัดทำให้สมกับเป็นงานวิชาการด้วย หมายความว่า นอกจากเป็นงานสำคัญทางพระศาสนาแล้ว ก็มีความเป็นวิชาการอยู่ในตัว เช่น

---

* ปาฐกถาธรรมของพระธรรมปิฎก โดยวีดิทัศน์ (ถ่ายที่วัดญาณเวศกวัน เนื่องจากพระธรรมปิฎกอาพาธ) ฉายในวันสมโภชพระไตรปิฎก ฉบับแปลภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

การที่ได้ทำบทนำ สรุปเนื้อหาสาระ จุดเด่น ลักษณะพิเศษของพระไตรปิฎกเล่มนั้นๆ ไว้ด้วย เป็นต้น

เมื่องานนี้สำเร็จลุล่วงไปจึงจัดงานฉลองขึ้น การสมโภชนั้นเท่ากับเป็นการประกาศให้รู้ทั่วกันด้วย คือไม่ใช่ฉลองแสดงความยินดีเท่านั้น แต่เป็นการทำให้ประชาชนได้มีโอกาสรับทราบกว้างขวางออกไป จะได้ช่วยกันใช้พระไตรปิฎกฉบับนี้ให้เป็นประโยชน์ การใช้ให้เป็นประโยชน์ก็คือการนำไปศึกษา เล่าเรียน ค้นคว้า เพื่อเป็นฐานของการปฏิบัติต่อไป

การที่ขอให้แสดงปาฐกถานี้ ก็ขอบคุณที่ให้โอกาส แต่ไม่มีโอกาสที่จะไปร่วมงาน ยิ่งตอนนี้เกิดปัญหาซ้อนเข้ามาเฉพาะหน้า คือเป็นไข้ และคออักเสบอีก คงจะพูดเท่าที่เป็นไปได้ในหัวข้อเรื่อง *"พระไตรปิฎกกับการธำรงพระพุทธศาสนา"*

คำว่า "ธำรง" ในที่นี้ ถือว่ามีความหมายเหมือนกับคำว่า "รักษา" จะพูดรวมกันไปก็ได้ว่า "ธำรงรักษา" เรื่อง *พระไตรปิฎกกับการธำรงพระพุทธศาสนา* จึงมีความหมายชัดเจนอยู่แล้วว่า เป็นเรื่องของพระไตรปิฎกกับการรักษาพระพุทธศาสนา

ธำรงพระพุทธศาสนา
ด้วยการรักษาพระไตรปิฎก

รักษาพระไตรปิฎก คือรักษาพระพุทธศาสนา

แม้แต่ในความหมายอย่างง่ายๆ ก็เห็นได้ทันทีว่าพระไตรปิฎกสัมพันธ์กับการธำรงพระพุทธศาสนาอย่างไร

พระพุทธศาสนาคืออะไร ตอบง่ายๆ โดยแปลตามตัวอักษรว่า พระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

พระไตรปิฎกคืออะไร พระไตรปิฎก ก็คือคัมภีร์ที่ประมวลเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาจารึกไว้ พระไตรปิฎกจึงเป็นที่รวบรวม บรรจุไว้ หรือจารึกไว้ ซึ่งพระพุทธศาสนานั่นเอง

ในเมื่อพระพุทธศาสนาแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และพระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น การรักษาพระไตรปิฎกจึงเป็นการรักษาพระพุทธศาสนา

ถ้าตอบอย่างสั้นที่สุด ก็พูดได้ว่า พระไตรปิฎกกับการธำรงพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน การธำรงพระไตรปิฎกก็คือการธำรงพระพุทธศาสนานี้ เป็นความหมายอย่างง่ายที่สุด

รักษาพระไตรปิฎก เท่ากับรักษาพระพุทธเจ้า

ถ้าพูดให้ลึกลงและให้กว้างออกไป พระไตรปิฎกมีความสำคัญต่อการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาอีกหลายอย่าง นอกจากมองพระพุทธศาสนาในความหมายที่เป็นคำสั่งสอนแล้ว พระพุทธศาสนายังหมายถึง การเล่าเรียน การศึกษา การปฏิบัติ และการจัดการต่างๆ ให้มีการเล่าเรียนศึกษาปฏิบัตินั้นทั้งหมด ซึ่งรวมถึงทุกอย่างที่เราเรียกว่า เป็นสถาบันและเป็นพระพุทธศาสนาที่ประชาชนทั่วไปเข้าใจ ในความหมายนี้พระไตรปิฎกก็มีความสำคัญต่อการธำรงพระพุทธศาสนา ดูง่ายๆ ดังต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองก่อนปรินิพพาน ซึ่งเราจำกันแม่นทีเดียวว่า เมื่อพระองค์ปรินิพพานล่วงลับไป ไม่ได้ทรงตั้งพระภิกษุองค์ใดเป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่พระองค์ได้ทรงมอบหมายให้ชาวพุทธได้รู้กันว่า พระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ชาวพุทธจำนวนมากถึงกับจำพุทธพจน์ภาษาบาลีได้ว่า

“โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา”

แปลว่า *ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จะ*

เป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงลับไป

นี้คือพุทธพจน์ที่ให้เห็นว่า *พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระพุทธเจ้า* พระธรรมวินัยนี้ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง พระธรรมวินัยจึงเท่ากับเป็นองค์พระศาสดา และเป็นตัวพระพุทธศาสนา

พระธรรมวินัยนี้ก็ประมวลอยู่ในพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงเป็นที่สถิตของพระธรรมวินัย

เมื่อพระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระธรรมวินัย พระไตรปิฎกจึงเป็นที่สถิตของพระบรมศาสดาของชาวพุทธ *เมื่อรักษาพระไตรปิฎกไว้ จึงเท่ากับดำรงรักษาพระพุทธเจ้าไว้และรักษาพระพุทธศาสนาด้วยนั่นเอง*

เพราะฉะนั้น ในความหมายนี้ พระไตรปิฎกก็มีความสำคัญต่อการรักษาพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่

รักษาพระไตรปิฎก
คือรักษาผลงานและจุดหมายของการสังคายนา

ในแง่ของการสังคายนา ชาวพุทธก็รู้กันอยู่แล้วว่าการสังคายนาเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นการประมวลหรือรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

การสังคายนานั้น เริ่มมีมาตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ดังที่พระองค์เคยปรารภกับพระจุนทะว่า ควรจะ

สังคายนาธรรมทั้งหลายที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ เพื่อให้พรหมจริยะคือพระศาสนาดำรงอยู่ได้ยั่งยืน

พระพุทธศาสนานั้นมีชื่อเรียกได้หลายอย่าง คำเรียกอย่างหนึ่ง คือที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า "**พรหมจริยะ**" หรือ "**พรหมจรรย์**" พรหมจรรย์หรือพรหมจริยะนั้น คือพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ควรสังคายนาหลักธรรมคำสอนของพระองค์ เพื่อให้พรหมจริยะดำรงอยู่ยั่งยืนนาน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่พหูชน

ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสารีบุตรได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้ ดังปรากฏในสังคีติสูตร ซึ่งอยู่ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๑

การสังคายนาพระธรรมวินัยเริ่มเอาจริงเอาจังเป็นงานเป็นการใหญ่ของสงฆ์ส่วนรวมขึ้น หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน เมื่อพระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนาครั้งที่ ๑

การสังคายนา ก็คือการประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันได้แก่พระธรรมวินัย มาจัดวางไว้เป็นแบบแผนให้ทรงจำไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นหลักของพระพุทธศาสนาสืบมา

พระธรรมวินัยที่ได้สังคายนารวบรวมไว้นี้ ต่อมาก็เป็นพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงเป็นผลของการสังคายนา

โดยเป็นที่รวบรวมพระธรรมวินัยที่ได้สังคายนาไว้นั้น

ในเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วว่า ให้สังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้พรหมจริยะคือพระศาสนายั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก พระไตรปิฎกก็คือผลงานที่เป็นประจักษ์พยานของการสังคายนานี้ เพราะฉะนั้นพระไตรปิฎกจึงมีความสำคัญโดยเป็นที่รักษาพระพุทธศาสนาอยู่ในตัวของมันเอง

รักษาพระไตรปิฎก ทำให้พุทธบริษัท มีคุณสมบัติที่จะรักษาพระพุทธศาสนา

ก่อนจะปรินิพพานพระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า พระองค์จะปรินิพพานต่อเมื่อพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลายทั้งปวง คือพระภิกษุ ทั้งเถระ ทั้งมัชฌิมะ ทั้งนวกะ ภิกษุณีก็เช่นเดียวกัน พร้อมทั้งอุบาสก อุบาสิกา ทั้งที่ถือพรหมจรรย์ และที่เป็นผู้ครองเรือนทั้งหมด ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติที่จะรักษาพระศาสนาได้ คือ

๑. ต้องเป็นผู้
   - ก) มีความรู้ เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ดี และ
   - ข) ประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้อง ตรง เป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ

๒. นอกจากรู้เข้าใจเอง และปฏิบัติได้ดีแล้ว ยังสามารถบอกกล่าวแนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย

๓. เมื่อมีปรัปวาทเกิดขึ้น คือ คำจ้วงจาบสอนคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนจากพระธรรมวินัยก็สามารถชี้แจงแก้ไขได้ด้วย

ถ้าพุทธบริษัททั้ง ๔ มีความสามารถอย่างนี้ พระองค์จึงจะปรินิพพาน ตอนที่พระองค์จะปรินิพพานนั้น มารก็มากราบทูลว่า เวลานี้พุทธบริษัท ๔ มีคุณสมบัติพร้อมอย่างที่พระองค์ได้ตรัสเหมือนกับเป็นเงื่อนไขไว้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นอย่างนั้น จึงทรงรับที่จะปรินิพพานโดยทรงปลงพระชนมายุสังขาร

พุทธดำรัสนี้ ก็เหมือนกับว่าพระพุทธเจ้าทรงฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัททั้ง ๔ แต่ต้องมองให้ตลอดด้วยว่า ทรงฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัทที่เป็นอย่างไร ซึ่งก็ตอบได้เลยว่า ทรงฝากไว้กับพุทธบริษัทที่มีคุณสมบัติอย่างที่กล่าวมาแล้ว เริ่มด้วยรู้เข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย หรือถูกต้องตามธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

พระธรรมวินัยนี้อยู่ที่ไหน ก็อยู่ในพระไตรปิฎก ถ้าไม่มีพระไตรปิฎก พระธรรมวินัยก็อยู่มาจนถึงปัจจุบันไม่ได้

เพราะฉะนั้น ชาวพุทธจะเป็นผู้มีคุณสมบัติถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าฝากพระศาสนาไว้ ก็โดยมีพระไตรปิฎก และเรียนรู้เข้าใจพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกนี้แหละ

เป็นอันว่า ในแง่นี้พระไตรปิฎกก็เป็นหลักของพุทธบริษัท ต้องอยู่คู่กับพุทธบริษัท โดยเป็นฐานให้แก่พุทธบริษัท ซึ่งจะทำให้ชาวพุทธเป็นผู้มีคุณสมบัติที่จะรักษาพระศาสนาไว้ได้

นี้ก็เป็นอีกแง่หนึ่งที่พระไตรปิฎกมีความสำคัญต่อการธำรงพระศาสนา

รักษาพระไตรปิฎก
ไว้เป็นฐานของปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

อีกแง่หนึ่ง ขอให้มองว่าพระพุทธศาสนานี้คืออะไรบ้าง เราพูดกันว่า พระพุทธศาสนานี้ ตัวแท้ตัวจริงถ้าสรุปง่ายๆ ก็เป็น ๓ ดังที่เรียกว่าเป็น*สัทธรรม* ๓ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ พระศาสนาทั้งหมดก็มีเท่านี้ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ปริยัติ ก็คือพุทธพจน์ที่เรานำมาเล่าเรียนศึกษา พุทธพจน์ที่เราจะเล่าเรียนนั้นอยู่ที่ไหน ก็อยู่ในพระไตรปิฎก ถ้าไม่มีพระไตรปิฎก พุทธพจน์ก็ไม่สามารถมาถึงเราได้ การที่ท่านสังคายนา ก็คือนำพุทธพจน์มารวมไว้ให้อยู่ในพระไตรปิฎกนี่เอง พุทธพจน์ที่รวบรวมไว้เหล่านี้นี่แหละ เป็นปริยัติที่เราเล่าเรียน

ปริยัติเป็นผลจากปฏิเวธ และเป็นฐานของการปฏิบัติ

ที่ว่า ปริยัติเป็นผลมาจากปฏิเวธนั้น หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิเวธ คือทรงบรรลุผลการปฏิบัติของพระองค์แล้ว จึงทรงนำประสบการณ์ที่เป็นผลจากการปฏิบัติของพระองค์นั้นมาเรียบเรียงร้อยกรองสั่งสอนพวกเรา คือ ทรงสั่งสอนพระธรรมวินัยไว้ คำสั่งสอนของพระองค์นั้น ก็มาเป็นปริยัติของเรา คือเป็นสิ่งที่เราจะต้องเล่าเรียน

ปริยัติที่เป็นผลจากปฏิเวธนั้น หมายถึงปฏิเวธของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ คือผลการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า และที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับเท่านั้น ไม่เอาผลการปฏิบัติของโยคี ฤาษี ดาบส นักพรต ชีไพร อาจารย์ เจ้าลัทธิ หรือศาสดาอื่นใด

ที่ว่าปริยัติเป็นฐานของการปฏิบัติ ก็คือ *ถ้าไม่ได้เล่าเรียนปริยัติ ไม่รู้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า การปฏิบัติก็เขว ก็ผิด ก็เฉไฉ ออกนอกพระพุทธศาสนา ถ้าปฏิบัติผิดก็ได้ผลที่ผิด หลอกตัวเองด้วยสิ่งที่พบซึ่งตนหลงเข้าใจผิด ปฏิเวธก็เกิดขึ้นไม่ได้*

ถ้าไม่มีปริยัติเป็นฐาน ปฏิบัติและปฏิเวธก็พลาดหมดเป็นอันว่าเหลวไปด้วยกัน

*พูดง่ายๆ ว่า จาก**ปฏิเวธ**ของพระพุทธเจ้า ก็มาเป็น**ปริยัติ**ของเรา แล้วเราก็**ปฏิบัติ**ตามปริยัตินั้น เมื่อปฏิบัติถูกต้องก็บรรลุ**ปฏิเวธ**อย่างพระพุทธเจ้า ถ้าวงจรนี้ยังดำเนินไป พระศาสนาของพระพุทธเจ้าก็ยังคงอยู่*

ปริยัติ ที่มาจากปฏิเวธของพระพุทธเจ้า และเป็นฐานแห่งการปฏิบัติของพวกเราเหล่าพุทธบริษัททั้งหลาย ก็อยู่ในพระไตรปิฎกนี้แหละ

ฉะนั้น มองในแง่นี้ก็ได้ความหมายว่า ถ้าเราจะรักษาปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธไว้ ก็ต้องรักษาพระไตรปิฎกนั่นเอง

ตกลงว่า ในความหมายที่จัดแบ่งตัวพระศาสนาเป็นสัทธรรม ๓ หรือบางทีแยกเป็นศาสนา ๒ คือ ปริยัติศาสนากับปฏิบัติศาสนานั้น รวมความก็อยู่ที่พระไตรปิฎกเป็นฐาน จึงต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ เมื่อรักษาพระไตรปิฎกได้ ก็รักษาพระพุทธศาสนาได้

รักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ พระรัตนตรัยจึงจะยังปรากฏอยู่

แม้แต่จะมองในแง่พระรัตนตรัย เราก็เห็นว่าพระไตรปิฎกนี้เป็นที่รักษาพระรัตนตรัยอีกเช่นกัน เราบอกว่าพระรัตนตรัยนั้นเป็นหลักของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นหลักแห่งความเชื่อหรือหลักแห่งศรัทธา

๑. *พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระพุทธเจ้า* แม้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เราก็มีพุทธพจน์ตรัสไว้อย่างที่ได้บอกตั้งแต่ต้นแล้วว่า เมื่อพระองค์ล่วงลับไป

ธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ พระธรรมวินัยก็อยู่ใน พระไตรปิฎก แสดงว่า *พระศาสดาของเรายังอยู่ พระพุทธเจ้ายังอยู่ และอยู่ในพระไตรปิฎกนั่นเอง* ดังที่บอกแล้วว่าพระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระพุทธเจ้า

๒. *พระไตรปิฎกทำหน้าที่ของพระธรรม* เรารู้จักพระธรรมวินัย คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก พระธรรมวินัยนั้น เราเรียกสั้นๆ ว่า พระธรรม เวลาเราจะแสดงอะไรเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรม เราก็เอาพระไตรปิฎกมาตั้งเป็นเครื่องหมายของพระธรรม เพราะพระธรรมอยู่ในพระไตรปิฎก

๓. *พระไตรปิฎกเป็นที่รองรับพระสงฆ์* พระสงฆ์นั้นเกิดจากพุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก หมายความว่า พระภิกษุทั้งหลายที่รวมเป็นภิกขุสังฆะคือภิกษุสงฆ์นั้น บวชขึ้นมาและอยู่ได้ด้วยพระวินัย

วินัยปิฎกเป็นที่บรรจุไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ กติกา คือพุทธบัญญัติที่รักษาไว้ซึ่งภิกขุสังฆะ สงฆ์อยู่ได้ด้วยวินัย วินัยนั้นเป็นที่ก่อกำเนิดและเป็นที่ดำรงไว้ซึ่งสังฆะ และสังฆะนั้นก็ทำหน้าที่เป็นผู้ที่จะรักษาสืบทอดพระศาสนา สังฆะจึงผูกพันเนื่องอยู่ด้วยกันกับพระไตรปิฎก

รวมความว่า พระรัตนตรัย ต้องอาศัยพระไตรปิฎกเป็นที่ปรากฏตัวแก่ประชาชนชาวโลก เริ่มตั้งแต่พุทธศาสนิกชน

เป็นต้นไป พระไตรปิฎก จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นที่ปรากฏของพระรัตนตรัย

ดังนั้น การธำรงพระไตรปิฎกจึงเป็นการธำรงไว้ซึ่งพระรัตนตรัย ซึ่งก็คือการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

รักษาพระไตรปิฎก คือรักษาไตรสิกขา ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในชีวิตของชาวพุทธ

อีกแง่หนึ่ง เราอาจมองลึกลงไปถึงขั้นที่เอาพระพุทธศาสนาเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา หรือเป็นชีวิตของแต่ละคน

พระพุทธศาสนาในความหมายที่เป็นแก่นสารแท้ๆ ก็คือผลที่เกิดขึ้นเป็นความดีความงาม เป็นความเจริญก้าวหน้างอกงามขึ้น หรือเป็นการพัฒนาขึ้นของไตรสิกขาในชีวิตของเรานี้เอง

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา หรือเป็นชีวิตของเราที่ซึมซาบเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาไว้ในเนื้อในตัว

พระพุทธศาสนาชนิดที่เป็นเนื้อเป็นตัวเป็นชีวิตของเรานี้ก็ต้องอาศัยพระไตรปิฎกอีกเช่นกัน เพราะว่าพระพุทธศาสนาในความหมายนี้ หมายถึงการที่สามารถละ โลภะ โทสะ โมหะได้ การที่จะละ โลภะ โทสะ โมหะ ได้ ก็ด้วยการปฏิบัติตาม

ศีล สมาธิ ปัญญา

ถามว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เรารู้ได้จากไหน

ตอบว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องมีปริยัติเป็นแหล่งชี้บอก และแหล่งปริยัติที่ชี้บอกนั้นก็คือพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่แสดงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไว้นั้น ประกอบด้วย

๑. *พระวินัยปิฎก* เป็นแหล่งที่รวมศีลของพระสงฆ์ เพราะศีลของพระภิกษุที่เรียกกันว่าศีล ๒๒๗ อยู่ในพระวินัยปิฎก แต่ที่จริงไม่เฉพาะ ๒๒๗ ที่เป็นศีลในปาติโมกข์เท่านั้น แม้ศีลนอกปาติโมกข์ก็ยังมีในพระวินัยปิฎกนั้นอีกมาก และทั้งหมดนั้นก็เป็นเรื่องของวินัยหรือเรื่องศีล คือการฝึกหัดพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกในความสัมพันธ์ทางกาย และวาจา

๒. *พระสุตตันตปิฎก* ความจริงพระสูตรมีครบหมด มีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา แต่เวลาจัดระเบียบเป็นหมวดหมู่ท่านชี้ให้เห็นจุดเด่นของพระไตรปิฎกแต่ละปิฎก ท่านกล่าวว่า *พระสุตตันตปิฎก*นี้เน้นหนักในสมาธิ คือ การพัฒนาด้านจิตใจ

๓. *พระอภิธรรมปิฎก* เน้นหนักด้านปัญญา พูดอย่างปัจจุบันว่าเป็นเนื้อหาทางวิชาการล้วนๆ ยกเอาสภาวธรรมที่ละเอียดประณีตลึกซึ้งขึ้นมาวิเคราะห์วิจัย จึงเป็นเรื่องของปัญญา ต้องใช้ปรีชาญาณอันลึกซึ้ง

เป็นอันว่า พระไตรปิฎกนั้นท่านเอามาโยงกับข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่าศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่เกิดผลเป็นจริงในชีวิตจิตใจของคน อันจะทำให้พระพุทธศาสนาถูกย่อยเข้าไปเป็นชีวิตจิตใจของเรา

ถ้าใครปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎก ชีวิตของผู้นั้นจะกลายเป็นเหมือนตัวพระพุทธศาสนาเอง เหมือนดังว่าเรารักษาพระพุทธศาสนาไว้ด้วยชีวิตของเรา เพราะพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นมาเป็นเนื้อตัวเป็นชีวิตของเราแล้ว ตราบใดชีวิตเรายังอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังคงอยู่ เราอยู่ไหน เราเดินไปไหน พระพุทธศาสนาก็อยู่ที่นั่นและก้าวไปถึงนั่น

ข้อนี้เป็นขั้นที่สำคัญมาก คือ *ชาวพุทธจะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ดีที่สุด ด้วยชีวิตของแต่ละคน*

เมื่อแต่ละคนนั้นมีทั้งความรู้ มีทั้งการปฏิบัติ และได้ประจักษ์แจ้งผลของพระพุทธศาสนาแล้ว *พระพุทธศาสนาก็เป็นเนื้อเป็นตัวของเขา เป็นชีวิตของเขา ตราบใดที่เขายังมีชีวิตอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่ เพราะอยู่ในตัวของแต่ละคน แล้วคนอื่นลูกหลานก็มาสืบต่อกันไป*

อย่างนี้เรียกว่าพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยวิธีการรักษาอย่างสูงสุด พูดได้ว่า พระไตรปิฎกเข้ามาอยู่ในเนื้อตัวของคนแล้ว ไม่ใช่อยู่แค่เป็นตัวหนังสือ

แต่ก่อนจะมาอยู่ในตัวคนได้ ก็ต้องมีคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้แหละเป็นแหล่งบรรจุรักษาไว้ แม้แต่เราจะปฏิบัติให้สูงขึ้นไป เราก็ต้องไปปรึกษาพระอาจารย์ที่เรียนมาจากพระไตรปิฎก หรือจากอาจารย์ที่เรียนต่อมาจากอาจารย์รุ่นก่อนที่เรียนจากพระไตรปิฎก ซึ่งอาจจะถ่ายต่อกันมาหลายสิบทอด ถ้าเราอ่านพระไตรปิฎกเองไม่ได้ ก็ไปถามพระอาจารย์ให้ท่านช่วยค้นให้ ถ้าเราค้นเองเป็น เราก็ไปค้นเอง เมื่อค้นได้ความรู้ในหลักคำสอนมาแล้ว เราก็สามารถปฏิบัติให้เจริญงอกงามในศีล สมาธิ ปัญญา ยิ่งขึ้นไป

สรุปว่า ชีวิตของเราชาวพุทธอิงอาศัยพระไตรปิฎกโดยตรง ด้วยการนำหลักคำสอนมาปฏิบัติให้เกิดผลในชีวิตจริง

นี้เป็นความหมายแง่ต่างๆ เกี่ยวกับความสำคัญของพระไตรปิฎก ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

เมื่อพระไตรปิฎกดำรงพระพุทธศาสนา เราจะรักษาพระพุทธศาสนา เราก็มาดำรงรักษาพระไตรปิฎ เพราะฉะนั้น การดำรงรักษาพระไตรปิฎกก็เท่ากับดำรงพระพุทธศาสนาไว้ด้วย

ธำรงพระพุทธศาสนาได้ เมื่อพระไตรปิฎกอยู่คู่พุทธบริษัท ๔

องค์ประกอบใหญ่ๆ ในการรักษาพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ

๑. *ผู้ที่จะรักษาพระพุทธศาสนา ก็คือพุทธบริษัท ๔* การที่จะรักษาก็ต้องมีคนที่จะรักษา ไม่อย่างนั้นจะไปรักษาได้อย่างไร คนที่จะรักษาพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้แล้วว่า ได้แก่ พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เวลานี้ภิกษุณีไม่มีแล้ว ก็ไม่เป็นไร พุทธบริษัทที่อยู่นี่เราก็ถือว่าเหมือนกับบริษัท ๔ ยังทำหน้าที่กันอยู่ เรียกง่ายๆ ว่าเป็นบรรพชิต กับคฤหัสถ์ หรือชาววัด กับชาวบ้าน หรือพระสงฆ์ กับญาติโยม พุทธบริษัท ๔ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนา

๒. *เนื้อตัวของพระพุทธศาสนาที่เราจะรักษานั้น ก็อยู่ที่พระไตรปิฎก* เนื้อตัวของพระไตรปิฎก หรือตัวพระพุทธ-ศาสนาแท้ๆ ที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้น เราเรียกว่าพระธรรมวินัย พระธรรมวินัยเป็นตัวหลักการ

เป็นอันว่ามี ๒ ฝ่าย คือ

๑. ตัวคนที่จะรักษาพระพุทธศาสนา ได้แก่พุทธบริษัท ๔

๒. ตัวพระพุทธศาสนาอันเป็นหลักการที่เราจะต้องรักษา

ได้แก่พระธรรมวินัยที่อยู่ในพระไตรปิฎก

สองอย่างนี้อาศัยซึ่งกันและกัน พระธรรมวินัยที่เป็นหลักของพระศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะดำรงอยู่ และจะเกิดผลเป็นประโยชน์ ก็ต้องมาปรากฏที่ตัวพุทธบริษัท ๔ ต้องอาศัยพุทธบริษัท ๔ เป็นทั้งที่รักษาไว้ และเป็นที่ปรากฏผล หรือเป็นที่จะนำไปใช้ประโยชน์

พร้อมกันนั้นในเวลาเดียวกัน พุทธบริษัท ๔ จะมีความหมายเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้ และจะได้ประโยชน์เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา ก็เพราะมีธรรมวินัยที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎกเป็นหลักอยู่

ฉะนั้น สองอย่างนี้จึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เท่ากับเป็นเครื่องเตือนใจว่า *เราชาวพุทธ หรือพุทธบริษัททั้ง ๔ นี่แหละ คือผู้มีหน้าที่ที่จะรักษาพระพุทธศาสนา และการรักษาพระพุทธศาสนานั้นก็ทำได้ด้วยการรักษาพระธรรมวินัย และจะรักษาพระธรรมวินัยได้ก็ด้วยการเล่าเรียน ศึกษา ปฏิบัติ ให้พระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเกิดประโยชน์เป็นจริงขึ้นแก่ชีวิตของตนและแก่สังคมทั้งหมด*

เราจะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ ก็ต้องให้พระไตรปิฎกยังคงอยู่คู่กับพุทธบริษัททั้ง ๔

ที่พูดมานี้มีความหมายว่า พุทธบริษัทจะต้องรำลึกตระหนักถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย และพุทธบริษัทนั้นจะต้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ด้วยการ เล่าเรียน ศึกษา

ปฏิบัติ ทำให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตน และนำไปขยายผลให้เกิดเป็นประโยชน์แก่สังคมและแก่ชาวโลกทั้งหมด

ทั้งนี้ ให้สมกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *พรหมจริยะ คือพระพุทธศาสนา ควรจะอยู่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน* ถ้าพูดด้วยภาษาสมัยใหม่ก็คือแก่มวลชน ตลอดจนให้เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งหมด ตามคติที่ว่า โลกานุกัมปายะ

นั่นคือหน้าที่ของพุทธบริษัท โดยเฉพาะพระภิกษุ ซึ่งจะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลก

นี่แหละคือความสัมพันธ์ระหว่างพุทธบริษัท ๔ กับพระธรรมวินัย ซึ่งจะต้องระลึกตระหนักไว้ให้ดี

บัดนี้ พวกเราเหล่าพุทธบริษัท ทั้ง ๔ มาประชุมพร้อมกันแล้ว เรากำลังทำหน้าที่ของชาวพุทธ คือการรักษาพระพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นด้วยการเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎก วันนี้เราจึงพร้อมใจกันมาร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก แสดงว่าอย่างน้อยเราเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกแล้ว แต่อย่าเอาแค่เห็นความสำคัญ

การเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกนั้น แน่นอนว่าสำคัญอย่างยิ่ง เวลานี้เรารู้จักพระไตรปิฎกกันน้อยไปหน่อย เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกกันน้อยไปหน่อย ต่อไปนี้จะต้องรู้จักพระไตรปิฎกกันให้มาก และเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกกันให้มาก

เมื่อเห็นความสำคัญแล้วก็ชวนกันรักษา ชวนกันรักษาอย่างไร ก็มาเล่าเรียน มาชวนกันอ่าน มาชวนกันเรียน มาเล่าให้กันฟัง มาอธิบายให้กันฟัง ครั้นเล่าเรียนแล้วก็เอาไปใช้ปฏิบัติ โดยนำเอาความรู้เข้าใจที่ได้ศึกษามาแล้วนั้นไปพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ขัดเกลาพฤติกรรม กาย วาจา ของตน พัฒนาจิตใจของตน พัฒนาปัญญาของตน ให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นใน ศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะได้รับประโยชน์เสวยผลที่พึงเกิดมีจากพระพุทธศาสนา

ที่กล่าวมานี้คิดว่าเป็นคุณค่าซึ่งจะเกิดขึ้นจากการฉลองหรือสมโภชพระไตรปิฎกครั้งนี้ด้วย หมายความว่า การสมโภชฉลองพระไตรปิฎกจะเกิดผลแท้จริง ก็ต่อเมื่อไปออกผลแก่ชีวิตและสังคมของชาวพุทธ ตลอดจนคนทั้งโลก เรียกว่านำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่ชาวโลกทั้งปวง

ขอให้การสมโภชเฉลิมฉลองพระไตรปิฎกของมหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัยครั้งนี้ จงเกิดผลอำนวยประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา แก่ชีวิตของชาวพุทธทุกคน และแก่ชาวโลกทั้งมวล ให้อยู่ในความดีงามและร่มเย็นเป็นสุข ตลอดกาลยั่งยืนนานทุกเมื่อ

ความสำคัญ

และ

การรักษาพระไตรปิฎก*

ก่อนจะพูดถึงพระไตรปิฎก ควรทำความเข้าใจกันก่อนว่า พระพุทธศาสนาคืออะไร

พระพุทธศาสนา ก็คือคำสอนของพระพุทธเจ้า การที่เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือนับถือคำสอนของพระพุทธเจ้า

ขอให้นึกย้อนหลังไปถึงสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าออกประกาศพระศาสนา ยังไม่มีพระพุทธศาสนา ท่านทั้งหลายที่มาเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ก็คือต้องการมาฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่ต้องการฟังคำ

---

* คุณหมอกาญจนา เกษสอาด ปรารภสภาพทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทปัจจุบัน ที่น้อยนักจะรู้จักพระไตรปิฎก และได้ฝากถามในนามของผู้ใกล้ชิดคุ้นเคย ขอให้พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ตอบอธิบายว่าพระไตรปิฎกสำคัญอย่างไร พระธรรมปิฎกได้พูดตอบ แทนเขียนจดหมาย เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๒ ดังปรากฏเนื้อความต่อไปนี้

สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็จึงเป็นผู้ฟังที่เราเรียกว่าเป็นสาวก คำว่า "สาวก" นั้น ก็แปลว่าผู้ฟังนั่นเอง

เมื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ไปปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ การฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามนั้น ก็เป็นพระพุทธศาสนาอีก พระพุทธศาสนาจึงมีความหมาย ทั้งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น

ถึงความหมายขยายไกล ก็จับหัวใจพระพุทธศาสนาไว้ให้ได้

ต่อมาก็มีการจัดตั้งเป็นชุมชน เป็นสถาบัน เป็นองค์กร หมายความว่า คนมารวมกันเรียน มาฟังคำสั่งสอน ขยายออกไป เรียกว่าเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วก็ปฏิบัติ ทำกันอย่างเป็นจริงเป็นจัง เป็นจำนวนมาก ก็ต้องมีการจัดสรรดูแลต่างๆ เพื่อให้คนทั้งหลายที่มาอยู่รวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างนี้ ได้เรียนได้ฟัง แล้วก็ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างได้ผล การจัดสรรดูแลให้มีการเล่าเรียนสดับฟัง และปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เรียกว่าเป็นพระพุทธศาสนาด้วย ความหมายของพระพุทธศาสนาก็เลยกว้างขวางออกไป

พอถึงขั้นจัดตั้ง การดูแลให้มีการเล่าเรียนและปฏิบัติ

ก็เลยรวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาเป็นชุมชน เป็นองค์กร เป็นสถาบันหรืออะไรๆ ที่กว้างขวางออกไป ความหมายของพระพุทธศาสนาก็ขยายออกไป เป็นอย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบันนี้ จนกระทั่งไปๆ มาๆ ก็เลยลืมไปเลย ไม่รู้ว่าตัวพระพุทธศาสนาคืออะไร อยู่ตรงไหน ถ้าไม่ทบทวนกันไว้ให้ดี ต่อไปก็จับไม่ถูก ว่าที่แท้นั้นพระพุทธศาสนาก็อยู่ที่จุดเริ่ม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น จะต้องจับตัวพระพุทธศาสนาไว้ให้อยู่ที่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ได้ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ถ้ามีการปฏิบัติ มีการเชื่อถือกันไปมากมายใหญ่โต แต่เสร็จแล้วไม่ใช่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา

ที่ว่ามานี้เป็นเรื่องแรกที่ต้องทำความเข้าใจก่อน เป็นอันว่า คนที่มาหาพระพุทธศาสนา ก็คือต้องการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราไม่เอาอะไรอย่างอื่น เราไม่ได้ต้องการคำสั่งสอนของคนอื่น เป็นต้น

เมื่อเราต้องการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเป็นสมัยพุทธกาล จะทำอย่างไร เราก็ไปฟังพระพุทธเจ้า ถ้าอยู่ในวัดเดียวกับพระองค์ ก็ไปหาไปเฝ้าพระองค์ ไปที่ธรรมสภา ที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงธรรม ไปฟังพระองค์ หรือซักถามพระองค์ ทูลถามปัญหาต่างๆ ให้พระองค์ตรัสตอบให้ ถ้าอยู่ไกลก็เดินทางมา บางคนมาจากต่างประเทศ ขี่ม้า หรือว่านั่งเกวียน เดินทางกันมาเป็นวันเป็นเดือน ก็เพียงเพื่อมาฟังพระพุทธเจ้าสั่งสอน

จุดเริ่มความคิดรวบรวม-รักษาพระพุทธศาสนา คือต้นแบบของการสังคายนา

ต่อมา พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระองค์จากเราไปแล้ว ถ้าเราต้องการพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราจะเอาจากที่ไหน พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ถ้าไม่มีการรวบรวมบันทึกคำสั่งสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็เป็นอันว่าหมดสิ้น

ฉะนั้น เรื่องต่อไปนี้สำคัญมาก คือการรวบรวมและบันทึกจารึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ต่อจากนั้นก็นำสืบทอดกันมาจนถึงยุคปัจจุบันว่าทำอย่างไร พวกเราเวลานี้ จึงโชคดีที่มีโอกาสรู้จักพระพุทธศาสนา

ขอย้อนไปเล่าว่า แม้แต่เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระพุทธเจ้าเองและพระสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ก็ได้คำนึงเรื่องนี้ไว้แล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ถ้าไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ดังนั้นทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ก็ได้มีการริเริ่ม เป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์ ซึ่งเราเรียกว่า *สังคายนา*

สังคายนา คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผนอันเดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลักและทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างเดียวกัน ตัวอย่างในสมัยพุทธกาลก็มี เป็นพระสูตรหนึ่งเลย

ตอนนั้นก็ปลายพุทธกาลแล้ว นิครนถนาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเชนได้สิ้นชีวิตลง สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสดาของศาสนาเชนสิ้นชีวิตไปแล้ว สาวกลูกศิษย์ลูกหาก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร

ครั้งนั้น ท่านพระจุนทเถระได้นำข่าวนี้มากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้ เพื่อให้พระศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน *(ที.ปา.๑๑/๑๐๘/๑๓๙)*

เวลานั้น พระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้แล้วก็กล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเชนนั้นเกิดขึ้นเพราะว่าไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้ เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายทั้งปวงของพระพุทธเจ้าของเรานี้ ควรจะได้ทำการสังคายนา คือรวบรวมร้อยกรองประมวล คำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลัก เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อปรารภเช่นนี้แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่างๆ มาแสดงตาม

ลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่ง ไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ *(ที.ปา.๑๑/๒๒๕-๓๖๓/๒๒๔-๒๘๖)*

หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้นี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่า *สังคีติสูตร* แปลง่ายๆ ว่าพระสูตรว่าด้วยการสังคายนา หรือสังคีติ

นี้เป็นตัวอย่างที่พระอัครสาวกสูงสุด คือพระสารีบุตรได้กระทำไว้ แต่ท่านพระสารีบุตรเองได้ปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็เป็นอันว่าพระสารีบุตรไม่ได้อยู่ที่จะทำงานนี้ต่อ แต่ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่ได้ดำเนินงานนี้ต่อมาโดยไม่ได้ละทิ้ง กล่าวคือพระมหากัสสปเถระ ซึ่งตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้น เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ มีอายุพรรษามากที่สุด

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน งานรักษาพระพุทธศาสนาก็เริ่มทันที

พระมหากัสสปเถระนั้น ทราบข่าวปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน ขณะที่ท่านกำลังเดินทางอยู่พร้อมด้วยหมู่ลูกศิษย์จำนวนมาก

เมื่อได้ทราบข่าวนั้น ลูกศิษย์ของพระมหากัสสปะ

จำนวนมากซึ่งยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็ได้ร้องไห้คร่ำครวญกัน ณ ที่นั้นมีพระภิกษุที่บวชเมื่อแก่องค์หนึ่ง ชื่อว่า*สุภัททะ* ได้พูดขึ้นมาว่า ท่านทั้งหลายจะร้องไห้กันไปทำไม พระพุทธเจ้าปรินิพพานนี้ก็ดีไปอย่าง คือว่า ตอนที่พระองค์ยังอยู่นั้น พระองค์ก็คอยดูแล คอยกวดขัน ตรัสห้ามไม่ให้ทำสิ่งโน้นสิ่งนี้ แนะนำให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ พวกเราก็ลำบาก ต้องคอยระมัดระวังตัว ทีนี้พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วนี่ พวกเราคงจะทำอะไรได้ตามชอบใจ ชอบอะไรก็ทำ ไม่ชอบอะไรก็ไม่ทำ

พระมหากัสสปเถระได้ฟังคำนี้แล้ว ก็นึกคิดอยู่ในใจ แต่ไม่ได้กล่าวออกมา คือท่านนึกคิดว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปใหม่ๆ แค่นี้ ก็ยังมีคนคิดที่จะทำให้เกิดความแปรปรวน หรือประพฤติปฏิบัติให้วิปริตไปจากพระธรรมวินัย ท่านก็เลยคิดว่าควรจะทำการสังคายนา

ท่านวางแผนไว้ในใจว่าจะชักชวนพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีอยู่สมัยนั้น ซึ่งล้วนทันเห็นพระพุทธเจ้า ได้ฟังคำสอนของพระองค์มาโดยตรง เป็นผู้รู้คำสอนของพระพุทธเจ้า และได้อยู่ในหมู่สาวกที่เคยสนทนาตรวจสอบกันอยู่เสมอ รู้ว่าอะไรเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า จะชวนให้มาประชุมกัน มาช่วยกันแสดง ถ่ายทอด รวบรวมประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วตกลงวางมติไว้ ก็คือคิดว่าจะทำ ***สังคายนา***

แต่เฉพาะเวลานั้น ท่านต้องเดินทางไปที่ปรินิพพาน

และจัดการเรื่องการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระให้เสร็จเสีย ก่อน ท่านจึงเดินทางไปยังเมืองกุสินารา แล้วก็เป็นประธาน ในการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ในพระราชูปถัมภ์ของ กษัตริย์มัลละทั้งหลาย

เมื่องานจัดการเรื่องพระพุทธสรีระเสร็จแล้ว พระมหา กัสสปเถระก็ดำเนินงานตามที่ท่านได้คิดไว้ คือได้ชักชวน นัดหมายกับพระอรหันต์ผู้ใหญ่ เพื่อจะทำการสังคายนา

ต่อจากนั้นก็เป็นเรื่องของงานใหญ่แห่งการสังคายนา ซึ่งมีการเตรียมการถึง ๓ เดือน ซึ่งได้ที่ประชุมที่ถ้ำสัตต-บรรณคูหา ณ ภูเขาชื่อเวภาระ เมืองราชคฤห์ พระเจ้าแผ่นดิน ตอนนั้นทรงพระนามว่าอชาตศัตรู ซึ่งได้ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การ สังคายนา ตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่

เมื่อจะทำสังคายนา ก็มีการคัดเลือกตัวบุคคลที่จะเข้า ร่วมประชุม จึงคัดเลือกได้พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ที่เห็น ร่วมกันว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติ มีความรู้ความสามารถ เช่น เป็นหัวหน้าหมู่คณะ เป็นผู้ได้จำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ได้มากและชัดเจน

ในการประชุมนี้ พระมหากัสสปเถระทำหน้าที่เป็น ประธาน โดยเป็นผู้ซักถาม

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าเองทรง แบ่งไว้เป็น ๒ ส่วน เรียกว่า *ธรรม*ส่วนหนึ่ง และ*วินัย*ส่วนหนึ่ง

ธรรม คือหลักคำสอนว่าด้วยความจริงของสิ่งทั้งหลาย พร้อมทั้งข้อประพฤติปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำตรัสแสดงไว้โดยสอดคล้องกับความจริงนั้น

ส่วน *วินัย* คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ต่างๆ ในการเป็นอยู่ หรือกฎระเบียบต่างๆ ของสงฆ์ ที่จะดำรงไว้ซึ่งภาวะอันเกื้อหนุนให้ภิกษุและภิกษุณีประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นอย่างได้ผลดี และรักษาพระศาสนาไว้ได้

ด้วยเหตุนี้จึงเรียกพระพุทธศาสนา ด้วยคำสั้นๆ ว่า *ธรรมวินัย*

ฝ่ายธรรมนั้น ผู้ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา เพราะติดตามพระองค์ไปอยู่ใกล้ชิด เป็นผู้อุปัฏฐากของพระองค์ ก็คือพระอานนท์ ที่ประชุมก็ให้พระอานนท์เป็นผู้นำเอาธรรมมาแสดงแก่ที่ประชุม หรือเป็นหลักของที่ประชุมในด้านธรรม

ส่วนด้านวินัย พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอุบาลีไว้ว่าเป็นเอตทัคคะ ที่ประชุมก็คัดเลือกพระอุบาลีให้มาเป็นผู้นำในด้านการวิสัชนาเรื่องของวินัย

ทั้งหมดนี้เราเรียกกันง่ายๆ ว่า *สังคายนาพระธรรมวินัย*

เมื่อได้ตัวบุคคลเรียบร้อยแล้วก็เริ่มประชุมกัน อย่างที่กล่าวแล้วว่า ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา โดยมีพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ เริ่มการประชุมเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน

การประชุมดำเนินอยู่เป็นเวลา ๗ เดือน จึงเสร็จสิ้น แสดงว่าเป็นงานที่ใหญ่มาก

เรื่องการทำสังคายนาครั้งแรกนี้ ท่านเล่าไว้ในพระไตรปิฎกด้วย ผู้ต้องการความละเอียดสามารถไปอ่านได้เอง *(วินย.๗/๖๑๔-๖๒๘/๓๗๙-๓๙๔)*

เมื่อสังคายนาพระธรรมวินัย ก็ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทเกิดขึ้นมา

วิธีการสังคายนา ที่เรียกว่าวิธีการร้อยกรองหรือรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็คือนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดงในที่ประชุม แล้วก็มีการซักถามกัน จนกระทั่งที่ประชุมลงมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อได้มติร่วมกันแล้วในเรื่องใดก็ให้สวดพร้อมกัน

การสวดพร้อมกันนั้น แสดงถึงการลงมติร่วมกันด้วย และเป็นการทรงจำกันไว้อย่างนั้นเป็นแบบแผนต่อไปด้วย หมายความว่า ตั้งแต่นั้นไป คำสอนตรงนั้นก็จะทรงจำไว้อย่างนั้น เมื่อจบเรื่องหนึ่งก็สวดพร้อมกันครั้งหนึ่ง อย่างนี้เรื่อยไป ใช้เวลาถึง ๗ เดือน

การสวดพร้อมกันนั้นเรียกว่า *สังคายนา* เพราะคำว่า "สังคายนา" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สังคีติ" แปลว่าสวดพร้อมกัน *คายนา* หรือ*คีติ* (เทียบกับ*คีต* ในคำว่า*สังคีต*)

แปลว่าการสวด *สํ* แปลว่าพร้อมกัน สังคายนา ก็คือสวดพร้อมกัน ถ้าเป็นชาวบ้านก็ร้องเพลงพร้อมกัน

เป็นอันว่า ผ่านเวลาไป ๗ เดือน พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ก็ได้ทำสังคายนา ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นมติร่วมกันได้เรียบร้อย คำสอนที่รวบรวมประมวลไว้นี้ เป็นที่มั่นใจ เพราะทำโดยท่านที่ได้ทันรู้ทันเห็นทันเฝ้าทันฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรง

คำสอนที่ลงมติกันไว้อย่างนี้ซึ่งเรานับถือกันมา เรียกว่า *เถรวาท* แปลว่า คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ คำว่าเถระในที่นี้ หมายถึงพระเถระผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ว่าไปแล้วนี้

พระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้สังคายนาครั้งแรกดังกล่าวมานี้ เรียกว่า *เถรวาท* หมายความว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและเนื้อความอย่างไรที่ท่านสังคายนากันไว้ ก็ทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้นโดยเคร่งครัด

เพราะฉะนั้นจึงต้องรักษาแม้แต่ตัวภาษาเดิมด้วย หมายความว่ารักษาถ้อยคำข้อความดั้งเดิมที่เป็นของแท้ของจริง ภาษาที่ใช้รักษาพระธรรมวินัยไว้นี้ เรียกว่าภาษา*บาลี* เพราะฉะนั้น คำสอนของเถรวาทจึงรักษาไว้ในภาษาบาลีตามเดิม คงไว้อย่างที่ท่านสังคายนา

พระธรรมวินัยสำคัญเพียงใด
จึงทำให้ต้องมีการสังคายนา

ธรรมวินัย หรือหลักคำสอนที่สังคายนาไว้นี่แหละ เป็นตัวพระพุทธศาสนา เพราะได้บอกแล้วว่าพระพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือเรานับถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติไปตามคำสั่งสอนนั้น พร้อมทั้งดูแลจัดสรรทำการต่างๆ เพื่อให้ชาวพุทธทั้งหลายได้เรียนรู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น

การปฏิบัติอย่างนี้ก็เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าเองได้ตรัสไว้ คือเมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสไว้เองว่า พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุสาวกองค์ใดให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่พระองค์ตรัสไว้เป็นภาษาบาลีว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา. *(ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗๘)*

แปลว่า: ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป

หมายความว่า ***พระพุทธเจ้าตรัสให้พระธรรมวินัย คือคำสั่งสอนของพระองค์นี้ เป็นศาสดาแทนพระองค์***

เพราะฉะนั้น การสังคายนาจึงถือด้วยว่าเป็นการปฏิบัติ

ตามพุทธพจน์ ที่เหมือนกับได้ทรงฝากฝังสั่งเสียไว้ว่า ให้พระธรรมวินัย คือคำสั่งสอนของพระองค์ เป็นศาสดาแทนพระองค์

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าเราเคารพพระพุทธเจ้า เราก็ต้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ให้ดี เพราะการรักษาพระธรรมวินัยที่สังคายนาไว้ ก็คือรักษาพระศาสดาของเราไว้ เหมือนรักษาพระพุทธเจ้าไว้นั่นเอง

จากพระธรรมวินัย มาอย่างไรจึงเป็นพระไตรปิฎก

ขอกล่าวต่อไปว่า การสังคายนาที่บอกเมื่อกี้ว่าเป็นการประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ หรือประมวลพระธรรมวินัยไว้นั้น นอกจากประมวลคือรวมมาแล้ว ก็มีการจัดหมวดหมู่ไปด้วย

การจัดหมวดหมู่นั้นก็เพื่อให้ทรงจำได้สะดวก และง่ายต่อการแบ่งหน้าที่กันในการรักษา กับทั้งเกื้อกูลต่อการศึกษาค้นคว้าด้วย

นอกจากแบ่งโดยส่วนใหญ่เป็น *ธรรม* กับ *วินัย* แล้วก็ยังมีการจัดแยกซอยย่อยออกไปอีก

ธรรมนั้น แยกย่อยออกไปเป็น ๒ ส่วน เพราะธรรมนั้นมากมายเหลือเกิน ต่างจากวินัยซึ่งมีขอบเขตแคบกว่า เพราะ

*วินัย*เป็นเรื่องของบทบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาสังฆะ คือคณะสงฆ์ไว้ เพื่อให้ชุมชนแห่งพระภิกษุ และพระภิกษุณีดำรงอยู่ด้วยดี แต่*ธรรม*เป็นคำสอนที่ครอบคลุมพระพุทธศาสนาทั้งหมด สำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔

เนื่องจาก *ธรรม* มีมากมาย จึงมีการแบ่งหมวดหมู่ออกไปอีก โดยแยกขั้นแรกเป็น ๒ ก่อน คือ

๑. ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไปตามกาลเทศะ ตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น คือเสด็จไปพบคนโน้น เขาทูลถามเรื่องนี้ พระองค์ก็ตรัสตอบไป เสด็จไปพบชาวนา ทรงสนทนาโต้ตอบกับเขา จนจบไป ก็เป็นเรื่องหนึ่ง เสด็จไปเจอกับพราหมณ์ได้สนทนากับเขา หรือตอบคำถามของเขา ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เมื่อเสด็จไปเจอกษัตริย์หรือเจ้าชาย ก็สนทนากันอีกเรื่องหนึ่ง ธรรมที่ตรัสแสดงแก่บุคคลต่างๆ ในสถานการณ์ต่างๆ แต่ละเรื่องๆ จบไปเรื่องหนึ่งๆ นี้ เรียกว่า*สูตร*หนึ่งๆ

ธรรมมาในรูปนี้มากมาย เรื่องหนึ่งๆ ก็มีสาระไปอย่างหนึ่ง ตามแต่ว่าพระองค์ได้ตรัสแก่บุคคลประเภทใด เพื่อทรงชี้แจงอธิบายหรือตอบปัญหาเรื่องไหน ตรงกับพื้นเพภูมิหลังความสนใจ และระดับความรู้ความเข้าใจ หรือระดับสติปัญญาของเขา ฉะนั้นธรรมแบบนี้จึงเห็นได้ว่ามีเนื้อหาแตกต่างกันมาก พอจบเรื่องนี้ที่ตรัสแก่ชาวนา ซึ่งเป็นธรรมระดับหนึ่ง เพียงเปลี่ยนไปอีกเรื่องหนึ่งเท่านั้น ก็เป็นธรรมคนละด้านคนละระดับกันเลย

ตัวอย่างเช่น ตรัสกับชาวนา เป็นเรื่องการทำมาหากิน หรือเรื่องการหว่านพืช ก็อาจจะตรัสเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร หรืออาจจะเทียบกับการปฏิบัติบางอย่างของพระภิกษุก็สุดแต่ แต่พอไปอีกเรื่องหนึ่ง พระองค์สนทนากับพราหมณ์ ก็อาจจะตรัสเรื่องวรรณะ หรือเรื่องไตรเพทของพราหมณ์ หรือเรื่องการบูชายัญ ดังนี้เป็นต้น

ธรรมที่ตรัสแบบนี้ พอเปลี่ยนเรื่องไป เนื้อหาก็เปลี่ยนไปห่างกันมาก ฉะนั้นเนื้อหาสาระจึงไม่ไปตามลำดับ แต่ละเรื่องๆ นั้นก็เรียกว่าสูตรหนึ่งๆ

ธรรมที่ตรัสแสดงแบบนี้ คือตรัสแสดงแก่บุคคล โดยปรารภเรื่องราว เหตุการณ์ สถานการณ์คนละอย่างๆ นี้ รวมไว้ด้วยกัน จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า *พระสูตร*

๒. ธรรมอีกประเภทหนึ่ง คือธรรมที่แสดงไปตามเนื้อหา ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่คำนึงว่าใครจะฟังทั้งสิ้น เอาแต่เนื้อหาเป็นหลัก อย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่าเป็นวิชาการล้วนๆ คือยกหัวข้อธรรมอะไรขึ้นมา ก็อธิบายให้ชัดเจนไปเลย เช่นยกเรื่องขันธ์ ๕ มา ก็อธิบายไปว่าขันธ์ ๕ นั้นคืออะไร แบ่งออกเป็นอะไรบ้าง แต่ละอย่างนั้นเป็นอย่างไรๆ อธิบายไปจนจบเรื่องขันธ์ ๕ หรือว่าเรื่องปฏิจจสมุปบาทก็อธิบายไปในแง่ด้านต่างๆ จนกระทั่งจบเรื่องปฏิจจสมุปบาทนั้น ธรรมที่แสดงเอาเนื้อหาเป็นหลักอย่างนี้ ก็จัดเป็นประเภทหนึ่ง เรียกว่า *พระอภิธรรม*

ส่วนวินัยก็ยังคงเป็นวินัยอยู่เท่านั้น เรียกกันว่า *พระวินัย*

ตอนนี้จะเห็นว่า เมื่อแยกธรรมเป็น ๒ ส่วน คือเป็นพระสูตรกับพระอภิธรรม แล้วมีวินัยเดิมอีกหนึ่ง ธรรมเป็น ๒ วินัย ๑ รวมกันก็เป็น ๓ ถึงตอนนี้ก็เกิดเป็นการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยอีกแบบหนึ่ง เป็นปิฎก ๓ ที่เรียกว่า *พระไตรปิฎก*

ปิฎก แปลว่าตะกร้า หรือกระจาด โดยมีความหมายเชิงเปรียบเทียบว่าเป็นที่รวบรวม เพราะกระจาด ตะกร้า กระบุง บุ้งกี๋นั้น เป็นที่รวบรวมทัพสัมภาระ ในที่นี้ก็คือรวบรวมจัดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นประเภทๆ เป็นหมวดๆ จึงเป็น ๓ ปิฎก เรียกว่า *ไตรปิฎก* คือ

๑. *พระวินัยปิฎก* เป็นที่รวบรวมพระวินัย ซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์กติกา สำหรับรักษาภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ไว้

๒. *พระสุตตันปิฎก* เป็นที่รวบรวมพระสูตรทั้งหลาย คือธรรมที่ตรัสแสดงแก่บุคคล หรือปรารภเหตุการณ์หรือสถานการณ์อะไรบางอย่าง เป็นแต่ละเรื่องๆ ไป

๓. *พระอภิธรรมปิฎก* เป็นที่รวบรวมคำอธิบายหลัก คำสอนที่เป็นเนื้อหาสาระ เป็นหลักการแท้ๆ หรือเป็นวิชาการล้วนๆ

พระไตรปิฎกสำคัญเพียงใด

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้ก็รวมความได้ว่า *พระไตรปิฎก* ก็คือที่รวบรวมพระธรรมวินัย อันได้แก่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าเป็นพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า นี่แหละคือศาสดาของชาวพุทธทั้งหลาย เราจึงได้ถือกันมา เป็นหลักว่า จะต้องรักษา แล้วก็เล่าเรียน และปฏิบัติตาม หลักคำสอนในพระไตรปิฎกนี้

พร้อมกันนั้นก็ใช้คำสั่งสอน คือพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกนี้แหละ เป็นหลักเป็นเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายว่า เป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ถ้าไม่เป็นไปตามที่ได้รวบรวมประมวลสังคายนาและรักษาสืบต่อไว้ในพระไตรปิฎก หรือคลาดเคลื่อนจากนั้น ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา ถ้าถูกต้องตามนั้นก็เป็นพระพุทธศาสนา

สิ่งที่เราเล่าเรียนปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นด้านวินัยของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การบวช การมีโบสถ์ การสร้างกุฏิ การกรานกฐิน และสังฆกรรมต่างๆ การใช้ไตรจีวรของพระภิกษุ การที่พระภิกษุทำอะไรได้หรือไม่ได้ การที่จะต้องอาบัติต่างๆ มีปาราชิกเป็นต้น หรือการที่ชาวบ้านจะทำบุญทำทาน คำว่าทานก็ดี คำว่าบุญก็ดี เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา ไตรสิกขา ภาวนาต่างๆ ขันธ์ ๕ ไตรลักษณ์ อริยสัจจ์ ตลอด

ถึงพระนิพพาน ก็ล้วนมาจากพระไตรปิฎกทั้งนั้น ถ้าไม่มีพระไตรปิฎก เราก็ไม่รู้จักถ้อยคำเหล่านี้เลย และพระภิกษุก็ไม่มีมาตรฐานที่จะวัดว่า ตัวประพฤติปฏิบัติอย่างไรถูกอย่างไรผิด อะไรเป็นอาบัติปาราชิก อะไรเป็นอาบัติสังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์

ไม่มีพระไตรปิฎกเสียอย่างเดียว เป็นอันหมดสิ้น คือหมดสิ้นพระพุทธศาสนานั่นเอง

เป็นอันว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เราก็ฟังคำสั่งสอนของพระองค์จากพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เราต้องการพระพุทธศาสนา คือต้องการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราจะไปเอาจากที่ไหน ก็ต้องไปเอาจากที่ท่านรวบรวมประมวลไว้ ซึ่งถ่ายทอดสืบต่อกันมาในพระไตรปิฎก เพราะพระไตรปิฎกเป็นที่รักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาไว้ หรือรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้

พระไตรปิฎกยุคท่องจำ แม่นยำแค่ไหน

ทีนี้การรักษาสืบต่อพระไตรปิฎกนั้นท่านทำกันมาอย่างไร เรื่องนี้ต้องแบ่งเป็น ๒ ยุค คือ

๑. ยุคที่สืบต่อมาด้วยการทรงจำแบบปากเปล่า เรียกว่ามุขปาฐะ หรือมุขบาฐ และ

๒. ยุคที่ได้จารึกเป็นตัวอักษร เช่น ในใบลาน เป็นต้น

ช่วงแรก เป็นยุคของการรักษาไว้ด้วยการทรงจำ โดยสวดหรือสาธยาย

แต่ก่อนนี้อาตมาเองก็เคยสงสัย เหมือนหลายคนสงสัยว่า เมื่อรักษาด้วยการทรงจำ ก็น่ากลัวว่าจะมีการคลาดเคลื่อนเลอะเลือนหลงลืมไป

แต่เมื่อเวลาผ่านมา ได้พิจารณาไตร่ตรอง และได้เห็นหลักฐานและหลักการต่างๆ ก็กลายเป็นว่า *การรักษาด้วยการท่อง โดยสวดแล้วทรงจำไว้นั่นแหละ เป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร*

ที่ว่าอย่างนั้นเพราะอะไร? เพราะว่าการท่องที่จะทรงจำพระไตรปิฎก หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าธรรมวินัยนั้น ท่านทำด้วยวิธีสวดพร้อมกัน คือ คล้ายกับที่เราสวดมนต์กันทุกวันนี้แหละ เวลาสวดมนต์พร้อมกัน เช่น สวดกัน ๑๐ คน ๒๐ คน ๕๐ คน ๑๐๐ คนนั้น จะต้องสวดตรงกันหมดทุกถ้อยคำ จะตกหล่นตัดขาดหายไปก็ไม่ได้ จะเพิ่มแม้คำเดียวก็ไม่ได้ เพราะจะขัดกัน ดีไม่ดีก็สวดล้มไปเลย

เพราะฉะนั้น การที่จะสวดโดยคนจำนวนมากๆ ให้เป็นไปด้วยดี ให้สอดคล้องกลมกลืนกัน ก็จะต้องสวดเหมือนกันหมด ท่านจึงรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยวิธีนี้ คือทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีสวดพร้อมกันจำนวนมากๆ

พระสงฆ์ทั้งหลายนั้นท่านเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎก เพราะรู้อยู่ว่า นี้แหละคือพระพุทธศาสนา ถ้าหมดพระไตรปิฎกเมื่อไร พระพุทธศาสนาก็หมดไปเมื่อนั้น ถ้าพระไตรปิฎกเคลื่อนคลาดไป พระพุทธศาสนาก็เคลื่อนคลาดไปด้วย

พระเถระรุ่นก่อนนั้น ถือความสำคัญของพระไตรปิฎกเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่ในยุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ก็ต้องถึงกับพูดกันว่า

> "อักษรตัวหนึ่งๆ อันเป็นพระปริยัติศาสน์ของพระศาสดา มีค่าเท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง"
>
> *(ญาโณทยปกรณ, ๓๕)*

เพราะฉะนั้น ถ้ามองในแง่บวก ก็คือจะต้องช่วยกันรักษาไว้ให้ดี แม้แต่จารึกหรือสนับสนุนการจารึกเพียงนิดหน่อยก็เป็นบุญเป็นกุศลมาก

แต่มองในแง่ลบก็คือ ถ้าใครไปทำให้ผิดพลาด แม้แต่อักษรเดียว ก็เหมือนทำลายพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เป็นบาปมาก

นี่แหละท่านให้ความสำคัญถึงอย่างนี้ เพราะฉะนั้นพระเถระรุ่นก่อน ท่านจึงระวังมากในเรื่องการรักษาทรงจำพระไตรปิฎกไม่ให้ผิดเพี้ยน รวมความว่า

๑. มีความระมัดระวัง เห็นเป็นสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นตัวพระพุทธศาสนา

๒. ถือเป็นงานของส่วนรวม โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่

ผู้นำหมู่คณะ และพระสงฆ์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา จะต้องเอาธุระในการดูแลรักษาอย่างยิ่ง

เป็นอันว่า การรักษาด้วยวิธีเดิม คือการทรงจำด้วยการสาธยายนั้น เป็นวิธีที่แม่นยำที่สุด เพราะรักษาโดยส่วนรวมที่สวดพร้อมกัน พร้อมกันนั้นแต่ละองค์ก็มีหน้าที่ต้องท่องจำอยู่แล้ว โดยจะต้องมีการซักซ้อม และทบทวนกันอยู่เสมอ ซึ่งปรากฏแม้แต่ในสมัยนี้

ในพม่าก็ยังรักษาประเพณีนี้ไว้ กล่าวคือในยุคนี้ ทั้งๆ ที่มีคัมภีร์จารึกและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือแล้ว เขาก็ยังพยายามสนับสนุนพระภิกษุให้ทรงจำพระไตรปิฎก

ในพม่าปัจจุบันยังมีประเพณีเป็นทางการของบ้านเมือง คือมีการสอบพระภิกษุที่มาสมัครเพื่อจะแสดงความสามารถในการทรงจำพระไตรปิฎก พระภิกษุองค์ใดสอบผ่านแสดงว่าทรงจำพระไตรปิฎกได้หมด ซึ่งถ้านับเป็นตัวหนังสือพิมพ์เป็นอักษรไทย ก็ได้ ๔๕ เล่ม ๒๒,๐๐๐ กว่าหน้า ถ้าจำได้ทั้งหมดทางการจะตั้งให้เป็น ***พระติปิฎกธร*** แปลว่า ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก จะได้เป็นพระที่เคารพนับถือองค์หนึ่ง และทางรัฐบาลจะเลี้ยงดูโยมพ่อแม่ของพระภิกษุนั้น และอุปถัมภ์บำรุงด้วยประการต่างๆ

เดี๋ยวนี้ก็ยังมีพระติปิฎกธร คือพระภิกษุรูปเดียวที่สามารถจำพระไตรปิฎกได้หมดทั้ง ๒๒,๐๐๐ กว่าหน้า เป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ไม่ใช่สิ่งเหลือวิสัย

นี่คือองค์เดียวเท่านั้น ก็ยังจำไหว

ในสมัยโบราณต้องใช้วิธีทรงจำโดยท่องปากเปล่าอย่างนี้ เพราะไม่มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะฉะนั้น พระภิกษุทั้งหลายก็ทรงจำกันไว้ องค์ไหนทรงจำไว้ได้มากที่สุด ก็จะได้รับความเชื่อถือ และเคารพนับถือ

พระไตรปิฎกยุคจารึกเป็นลายลักษณ์ ถือเป็นหลักของชาติ จึงคงอยู่ได้ด้วยดี

ต่อมาถึง พ.ศ.ใกล้ ๕๐๐ จึงได้เริ่มมีการใช้วิธีจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลาน พอถึงยุคจารึกลงในใบลานนี้แหละ กลายเป็นยุคที่จะมีความคลาดเคลื่อนได้ง่าย เพราะคนเริ่มประมาทว่า เรามีใบลาน มีหนังสือที่จารึกไว้แล้ว อยากรู้ก็ไปเปิดดูและตรวจสอบได้ง่าย เราไม่ต้องจำให้มาก

ไปๆ มาๆ การสวดสาธยายพระไตรปิฎกก็เหลืออยู่แค่สวดมนต์ อย่างทำวัตรสวดมนต์ที่เราเห็นๆ กันอยู่ คนก็จำพุทธพจน์ได้น้อยลงๆ เหลือน้อยลงไปทุกที

นอกจากนั้น ในการคัดลอกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่า “จาร” เวลาคัดลอกกันทีหนึ่ง ก็อดไม่ได้ที่จะมีการตกหล่นหรือผิดเพี้ยน เช่นตัว จ เป็น ว หรือตัว ว เป็น จ เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการคัดลอกในระดับที่เป็นทางการใหญ่ของคณะสงฆ์ทั้งหมด หรือเป็นระดับของ

ประเทศชาติ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ประเทศพุทธศาสนาทุกประเทศ จะถือเรื่องนี้เป็นสำคัญ จะต้องมีพระไตรปิฎกฉบับหลวงเป็นของราชการ เป็นของแผ่นดิน เป็นของประเทศชาติ รักษาไว้เป็นหลักของกลาง แล้วมาคัดลอกต่อๆ กันไป

นานๆ จึงต้องมีการมาประชุมกันระดับชาติ แล้วก็เอามาตรวจสอบกัน เอามาทานกัน ตรงไหนตกหล่น ผิดพลาดไป ก็ทำเชิงอรรถไว้ คือถือเรื่องความบริสุทธิ์บริบูรณ์ของพระไตรปิฎกเป็นเรื่องสำคัญสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะนี้คือองค์แทนที่แท้ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นพระศาสดา และเป็นตัวพระพุทธศาสนา

จะเห็นว่า ประเทศพุทธศาสนาทุกประเทศถือเรื่องพระไตรปิฎกเป็นหลักสำคัญยิ่ง เวลานำพระพุทธศาสนาไปประเทศต่างๆ ก็คือจะต้องนำพระไตรปิฎกไป อย่างพระเจ้า *อโนรธามังช่อ* ที่เป็นมหาราชของพุกาม ผู้เป็นต้นความยิ่งใหญ่ของพม่า ที่ปราบมอญลงได้ ตอนนั้นมอญนับถือพระพุทธศาสนา พระเจ้าอนุรุทธมหาราช หรือพระเจ้าอโนรธามังช่อไปปราบมอญได้แล้ว หันมานับถือพระพุทธศาสนา ก็นำเอาพระไตรปิฎกจากมอญไปยังพุกาม

พระภิกษุทั้งหลายเดินทางไปมาระหว่างประเทศในสมัยโบราณ ก็เพื่อศึกษาพระไตรปิฎก คัดลอกพระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระเจ้าแผ่นดินไทยแต่ละยุค เวลาสร้างบ้านเมืองใหม่

ก็ทรงถือเรื่องพระไตรปิฎกเป็นการสำคัญ เช่น เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ถูกพม่าเผา *พระเจ้ากรุงธนบุรี*รวบรวมประเทศชาติได้ ทรงตั้งเมืองหลวงใหม่ที่กรุงธนบุรี พอตั้งเมืองหลวงเสร็จ ก็จัดการเรื่องคณะสงฆ์ หาพระภิกษุที่น่าเคารพนับถือมาสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

พอจัดเรื่องเฉพาะหน้าเสร็จแล้ว ภาระใหญ่อันสำคัญที่พระองค์ทรงกระทำ ก็คือให้รวบรวมพระไตรปิฎก เพราะว่าอยุธยาถูกเผา พระคัมภีร์ถูกไฟไหม้ไปแล้ว ก็โปรดให้ไปรวบรวมพระไตรปิฎกจากหัวเมือง ทั้งเมืองเหนือ เมืองใต้ เอามาเลือกคัดจัดตั้งเป็นสมบัติกลางไว้ที่เมืองหลวง เพื่อเป็นหลักของบ้านเมืองต่อไป

พอมาถึงแผ่นดิน*รัชกาลที่ ๑* สมัยกรุงเทพฯ ก็เหมือนกัน พอเริ่มตั้งกรุง เมื่อจัดบ้านเมืองพอเข้าที่ สิ่งที่พระองค์ทรงรีบทำคือเรื่องของพระไตรปิฎก ถึงกับมีการสังคายนาของกรุงเทพฯ ขึ้นมา ครั้นสังคายนาเสร็จเรียบร้อย สอบทานได้พระไตรปิฎกมาเป็นหลัก ก็จัดตั้งเป็นฉบับหลวงของแผ่นดิน จึงเป็นที่รู้กันว่าการรักษาพระไตรปิฎกเป็นงานสำคัญอย่างยิ่งยวดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

ในยุคทรงจำด้วยปาก การรักษาพระไตรปิฎกก็คือ ท่องพร้อมกัน สวดพร้อมกัน มาสอบทานกันด้วยวาจาอยู่เสมอ ต่อมาในยุคที่เป็นลายลักษณ์อักษร ก็คือเอาคัมภีร์ที่จารึกไว้ทั้งหลาย มาเทียบเคียงสอบทานกันอยู่เสมอ

การสอบทานกันนี้ เป็นความหมายของการสังคายนาในยุคหลัง ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า พระไตรปิฎกของเราที่เป็นบาลี จะไปอยู่ในพม่า ไปเป็นของสิงหลอยู่ในลังกา ไปอยู่ในประเทศไทย หรือไปอยู่ในประเทศไหน แม้แต่ฝรั่งเอาไปคัดลอก เป็นฉบับอักษรโรมัน ก็เหมือนกันหมด เนื้อหาอย่างเดียวกัน จะมีแปลกไปก็เพราะพิมพ์ผิดนิดๆ หน่อยๆ อย่างของเรามีอยู่แห่งหนึ่ง ตกหล่นไป ยาวหน่อย สักครึ่งค่อนหน้าก็ถือเป็นเรื่องใหญ่มากแล้ว

หมายความว่า *พระไตรปิฎกบาลีของเถรวาทเรานี้ ไม่ว่าจะเป็นของประเทศไหน ทั้งๆ ที่อยู่ห่างไกลกันไปแสนนานเป็นพันปี ก็ยังเหมือนกัน เนื้อหาอย่างเดียวกัน แสดงถึงการที่ท่านให้ความสำคัญยิ่งนักกับการรักษา*

ในเวลาที่เรามีการตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งหนึ่ง เราก็เอาของทุกประเทศมาสอบทานเทียบเคียงกัน เพื่อดูว่ามีข้อความถ้อยคำหรืออักษรตัวไหนผิดเพี้ยนกันไหม แม้แต่เล็กๆ น้อยๆ เพียงว่า อักษร จ เป็น ว เราก็จะทำเชิงอรรถไว้ว่า ตรงนี้ฉบับของเราเป็นอย่างนี้ ฉบับพม่าหรือฉบับไหนเป็นอย่างนั้น

อย่างชื่อ *พระอัญญาโกณฑัญญะ* มีการผิดเพี้ยนกันไปนิดหน่อย ฉบับของเราเป็น *อัญญาโกณฑัญญะ* ฉบับอักษรโรมันของ Pali Text Society เป็น *อัญญาตโกณฑัญญะ* เป็นต้น ความแตกต่างแม้แต่นิดเดียว เราก็บันทึกไว้ให้รู้ในเชิงอรรถ

ต้องเข้าใจให้ชัด แค่ไหนใช่ แค่ไหนไม่ใช่สังคายนา

การสังคายนานั้นต้องให้รู้ว่าเป็นการที่จะรักษาคำสอนเดิมเอาไว้ให้แม่นยำที่สุด ไม่ใช่ว่าพระภิกษุที่สังคายนามีสิทธิ์เอาความคิดเห็นของตนใส่ลงไป

การสังคายนา ก็คือ การมาทบทวนซักซ้อมตรวจสอบคัมภีร์ให้ตรงตามของเดิม และซักซ้อมตรวจสอบคนที่ไปทรงจำหรือไปนับถืออะไรต่างๆ ที่อาจจะผิดเพี้ยนไป ให้มาทบทวนตัวเอง ให้มาซักซ้อมกับที่ประชุม ให้มาปรับความเห็นความเชื่อ การปฏิบัติของตน ให้ตรงตามพระไตรปิฎกที่รักษากันมาอย่างแม่นยำ ที่เป็นหลักกลางนี้

บางคนเข้าใจผิดว่า ในการสังคายนานี้ ผู้ที่เข้าร่วมสังคายนา จะไปปรับไปแต่งไปทำอะไรกับพระไตรปิฎก ดีไม่ดีอาจจะถึงกับเข้าใจว่ามาแต่งพระไตรปิฎกกันใหม่ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปไกล แสดงว่าไม่รู้จักการสังคายนา และไม่รู้เรื่องอะไรเลย

เพราะฉะนั้น จะต้องย้ำกันว่า การสังคายนาพระไตรปิฎกก็คือ การมาทบทวนตรวจสอบซักซ้อมกันในการที่จะรักษาพระไตรปิฎกของเดิมที่ท่านสังคายนาไว้ ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ เมื่อ ๓ เดือน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ของเดิมนั้นเป็นอย่างไร ก็ให้คงอยู่อย่างนั้น อย่างแม่นยำที่สุด

เท่าที่จะเป็นไปได้ อะไรที่คลาดเคลื่อน ใครทรงจำผิดไป ก็ให้มาปรับเข้ากับของเดิมของแท้นี้เสีย เพราะว่าเมื่อเรารักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็คือเราจะต้องรักษาคำตรัสของพระองค์ของเดิมไว้ให้ได้ ถ้าคำสอนคำตรัสเดิมหมดไป ก็คือพระพุทธศาสนาหมดไปแล้ว

แต่เราก็ต้องรู้ด้วยว่า ในพระไตรปิฎกไม่ใช่มีเฉพาะคำตรัสของพระพุทธเจ้าอย่างเดียว คำของพระสาวกก็มี เช่น คำของพระสารีบุตรที่ได้แสดงวิธีสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้นั้น ก็เป็นพระสูตรอยู่ในพระไตรปิฎก ชื่อ *สังคีติสูตร* แต่ธรรมะที่พระสารีบุตรนำมาสังคายนาไว้ในสังคีติสูตรนั้น ก็คือคำตรัสของพระพุทธเจ้า หรือธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้นั่นเอง นอกจากนั้นก็มีคำสนทนากับผู้อื่น ซึ่งมีคำของผู้อื่นรวมอยู่ด้วยในนั้น

หลักคำสอนอะไรเก่าๆ ก่อนพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับ ทรงนำมาเล่าให้นับถือปฏิบัติกันต่อไป ก็มาอยู่ในพระไตรปิฎกด้วย อย่างเรื่องชาดก เฉพาะส่วนที่เป็นตัวคำสอนแท้ๆ

คัมภีร์ที่นิพนธ์แม้หลังพุทธกาลก็มีบ้าง อย่างในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ประธานสังคายนา ท่านได้เห็นว่า พระในสมัยนั้น บางพวกมีความเชื่อถือวิปริตผิดแผกแตกออกไป ท่านก็เรียบเรียงคัมภีร์ขึ้นมาเล่มหนึ่ง เพื่อวินิจฉัยความเชื่อถือ

หรือการสั่งสอนที่ผิดพลาดเหล่านั้น

แต่การวินิจฉัยนั้นก็เป็นเพียงว่า ท่านมาเชื่อมโยง โดยยกเอาคำสอนคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่โน้น ที่นี่ ในเรื่องเดียวกันนั้น มารวมกันไว้เป็นหลักฐานอ้างอิง เพื่อแสดงให้เห็นว่า เรื่องนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่างไร เพื่อจะวินิจฉัยความเชื่อหรือคำสอนของผู้ที่เชื่อผิดพลาดไปนั้น อย่างนี้ก็กลายเป็นคัมภีร์ใหม่ แต่แท้จริง ก็เป็นการนำเอาพุทธพจน์ในเรื่องนั้นๆ มารวมไว้ในอีกลักษณะหนึ่ง โดยมีเรื่องราวหรือข้อคิด หรือข้อพิจารณาอะไรอย่างหนึ่งเป็นแกน

แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่า พระไตรปิฎกนี้เป็นประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ถือว่าเป็นมาตรฐาน เป็นของส่วนรวมที่พระสงฆ์ทั้งหมด โดยเฉพาะท่านที่เป็นครูอาจารย์และพระเถระที่รับผิดชอบการพระศาสนา ต่างก็คอยจับตาคอยระแวดระวัง ถือเป็นสำคัญ ฉะนั้นใครจะไปเที่ยวใส่เติมอะไรลงไปไม่ได้ จะต้องเป็นที่ยอมรับกันอย่างแน่นอน และไม่ใช่ประเทศเดียวรักษาไว้ หลายๆ ประเทศต่างก็มีแล้วก็ต้องคอยทานเทียบกัน หมั่นตรวจสอบไม่ให้คลาดเคลื่อนกันไป

รวมความก็คือให้จำไว้เลยว่า*ประเทศพุทธศาสนาเถรวาททั้งหมดมีพระไตรปิฎกชุดเดียวกัน ซึ่งเนื้อหาเหมือนกันทั้งหมด* แม้จะต่างกันในตัวอักษร เช่น จ เป็น ว บ้าง บางแห่ง หรือตกหล่นบางคำบ้าง ก็น้อยเต็มที

ความสำนึกตระหนักมั่นนี้ อย่าว่าแต่ต่างประเทศเลย

แม้แต่ประเทศไทยเรา ต่อไป ถ้าไม่เห็นความสำคัญ เราเอง ก็อาจจะทำให้เลือนลางคลาดเคลื่อน

เวลาแปลคำว่า "สังคายนา" เป็นภาษาอังกฤษ เรามักไปเทียบกับภาษาฝรั่ง เช่น Council อย่างของศาสนาคริสต์ เขามี Vatican Council เป็นต้น เราก็แปลว่าเป็นการสังคายนา อันนั้นเป็นการแปลเพียงเทียบในบางแง่ความหมาย ซึ่งที่จริงไม่เหมือนกันเลย

การประชุม Council ของศาสนาคริสต์นั้นเป็นอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการมาตกลงกันกำหนดหลักความเชื่อ และแม้แต่การวางนโยบายในการเผยแผ่ศาสนาของเขา แต่การสังคายนาในพระพุทธศาสนา เป็นการรักษาคำสอนเดิมของพระพุทธเจ้าไว้ให้แม่นยำที่สุด ไม่ให้ใครมาเที่ยวแก้ไขให้คลาดเคลื่อนหรือตัดแต่งต่อเติม จะมาทำให้ตกหล่นก็ไม่ได้ ต่อเติมก็ไม่ได้ ต้องรักษาไว้ให้แม่นยำที่สุด เราเพียงมาตรวจทาน มาซักซ้อมทบทวนกัน ใครที่เชื่อถือหรือสั่งสอนคลาดเคลื่อน หรือผิดแผกไป ก็มาปรับให้ตรงตามของแท้แต่เดิม

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีความภูมิใจโดยชอบธรรมว่า เรารักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้เป็นแบบเดิมแท้ ส่วนพระสูตรต่างๆ ของพระพุทธศาสนาแบบมหายานที่เป็นอาจริยวาท/อาจารยวาท เดี๋ยวนี้ก็รู้กันหมดแล้วว่าเป็นของที่แต่งขึ้นภายหลัง ไม่รักษาคำสอนเดิมแท้ๆ ไว้ ก็เลยคลาดเคลื่อนหรือหาย คัมภีร์ส่วนมากก็สาบสูญไป เขาก็เลย

มายอมรับกันว่า คำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าที่จะหาได้ครบสมบูรณ์ที่สุด ก็ต้องมาดูในพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทของเรานี้

เรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล คือนักปราชญ์ วงวิชาการทั่วโลก จะเป็นมหายาน หรือ เถรวาท หรือเป็นวัชรยาน ก็รู้กันทั้งนั้น

ควรเห็นคุณค่าของอรรถกถา ที่ค้ำชูอยู่เคียงข้างพระไตรปิฎก

เมื่อถือพระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานชั้นหนึ่งแล้ว ต่อจากนั้น ก็จะมีการปิดรายการว่า เอาละ พระไตรปิฎกมีแค่นี้ ต่อจากนี้พระเถระ พระอาจารย์ผู้ใหญ่ ที่เป็นนักปราชญ์ ก็ทำหน้าที่ช่วยกันรักษาพระไตรปิฎกนี้ไว้

นอกจากรักษา ท่านก็มีหน้าที่อธิบายด้วย เพราะต้องสั่งสอนลูกศิษย์จำนวนมากมาย ซึ่งเมื่อศึกษาพระไตรปิฎกนั้นก็อาจไปติดขัด ไม่เข้าใจบางส่วนบางตอนที่ยาก พระอาจารย์ผู้ใหญ่เหล่านี้ท่านสืบต่อคำสอนกันมา และถ่ายทอดคำอธิบายกันมาเรื่อย ตั้งแต่สมัยพุทธกาลไม่ขาดสาย พระเถระจนถึงพระมหาเถระผู้เป็นครูอาจารย์เหล่านี้ ก็อธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้แก่ลูกศิษย์ลูกหาของท่าน หรือผู้ที่ศึกษาค้นคว้า แล้วคำอธิบายเหล่านี้ก็มารวบรวมกันเป็นคัมภีร์ระดับรองจากพระไตรปิฎก เรียกชื่อว่า “อรรถกถา”

คือไม่จัดรวมเข้าในพระไตรปิฎก

ตอนนี้เท่ากับมีคัมภีร์ ๒ ระดับ

ระดับที่ ๑ คัมภีร์ที่จารึกพุทธพจน์ พร้อมทั้งเรื่องเกี่ยวข้องที่เป็นหลักฐานดั้งเดิม เป็นมาตรฐานใหญ่ เป็นเกณฑ์ตัดสินพระพุทธศาสนา เรียกว่า *พระไตรปิฎก* และ

ระดับที่ ๒ คัมภีร์เคียงข้างพระไตรปิฎก ซึ่งมีมาแต่เดิมเหมือนกัน โดยถ่ายทอดกันมา เป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกนั้นอีกทีหนึ่ง เรียกว่า *อรรถกถา*

น่าสังเกตว่า การรักษาพระไตรปิฎก กับการรักษาอรรถกถานี้ต่างกัน คือ พระไตรปิฎกนั้นจะต้องรักษาไว้อย่างเดิม ตัวภาษาก็ต้องของเดิมคือภาษาบาลี แต่อรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎก มุ่งให้ผู้ศึกษาใช้ประกอบการศึกษาให้เข้าใจพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้นอย่างในลังกาสมัยก่อน เดิมนั้นก็รักษากันมาด้วยภาษาสิงหล ซึ่งเป็นภาษาของชาวลังกา หมายความว่า ผู้ศึกษาเรียนพระไตรปิฎกโดยอาศัยคำอธิบายของอรรถกถา จึงเรียนพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลี ด้วยอรรถกถาคือคำอธิบายที่เป็นภาษาสิงหลของชาวลังกาเอง

เป็นเช่นนี้จนกระทั่งต่อมา พ.ศ. ๙๐๐ เศษ พระพุทธโฆสาจารย์ซึ่งอยู่ในอินเดีย จึงได้เดินทางมายังลังกา และแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลกลับเป็นภาษาบาลี

ตอนนั้น ในอินเดีย พระพุทธศาสนาเสื่อมมากแล้ว กลายเป็นว่าศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้มาอยู่ในลังกา

พระพุทธโฆสาจารย์ซึ่งอยู่ในอินเดีย ต้องการจะให้คนอินเดียได้เรียนรู้พระพุทธศาสนามากหน่อย จึงต้องการอรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกที่อยู่ในลังกา ท่านจึงเดินทางจากอินเดียมาลังกา แล้วมาขอแปลอรรถกถาภาษาสิงหลกลับเป็นภาษาบาลี เพื่อนำไปศึกษาในอินเดีย

ตอนนี้เราจึงได้อรรถกถาที่เป็นภาษาบาลีอีก ก็เลยมีทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เป็นภาษาบาลี

คัมภีร์พุทธศาสนามีหลายชั้น ทรงความสำคัญลดหลั่นลงมา

ต่อจากนั้นก็ยังมีคัมภีร์รุ่นสืบมาหลังจากอรรถกถา กล่าวคือ เนื้อหาในพระไตรปิฎก ส่วนใดที่อรรถกถาอธิบายไว้ อาจารย์ใหญ่รุ่นต่อมาเห็นว่าอธิบายยังไม่พอ ควรจะให้ชัดกว่านั้น คือพุทธพจน์บางแห่งในพระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์เห็นว่าง่าย รู้กันดีอยู่แล้ว เพราะรุ่นของท่านยังใกล้พุทธกาล ท่านก็ไม่อธิบาย พระอาจารย์รุ่นต่อมาเห็นว่าคนรุ่นหลังนี้ไม่เข้าใจ ก็อธิบายเสียด้วย หรือแม้แต่คำของพระอรรถกถาจารย์นั้นเอง คนรุ่นหลังก็อาจเข้าใจไม่ชัด ก็มี

พระอาจารย์ผู้ใหญ่ที่เชี่ยวชาญมาอธิบายขยายความไปอีก

คัมภีร์รุ่นหลังต่อจากอรรถกถานี้เรียกว่า *ฎีกา* ต่อจากฎีกาก็มี *อนุฎีกา* ลดหลั่นกันลงมา

คัมภีร์เหล่านี้ใช้เป็นหลักที่จะตัดสินวินิจฉัยคำสอนในพระพุทธศาสนาลดหลั่นกันลงมา โดยถือว่าพระไตรปิฎกเป็นอันดับหนึ่ง เป็นมาตรฐานใหญ่ และเป็นมาตรฐานกลางซึ่งตัดสินเด็ดขาดว่าเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ต่อจากนั้นก็มีอรรถกถามาช่วยเป็นเกณฑ์วินิจฉัยต่อ คือถ้าในพระไตรปิฎกนั้นเรามีข้อสงสัยอะไร ก็มาดูคำวินิจฉัยในอรรถกถา

ที่ว่านี้ ไม่ได้หมายความว่าอรรถกถามาตัดสินพระไตรปิฎก แต่หมายความว่า เราคนรุ่นหลังอ่านพระไตรปิฎกกันอาจจะเข้าใจไม่ชัดเจน พระอรรถกถาจารย์ก็มาอธิบายไว้ให้ชัด เราจึงใช้อรรถกถาเป็นเครื่องช่วยวินิจฉัยในส่วนที่เรายังไม่ชัดเจน ต่อจากนั้นก็มีฎีกา อนุฎีกา ตามลำดับต่อกันไป

คัมภีร์เหล่านี้ท่านถือเป็นสำคัญสืบกันมา เพราะผู้ที่จะเรียบเรียงคัมภีร์ขึ้นมาได้ ก็ต้องเป็นที่ยอมรับ เป็นครูอาจารย์เป็นผู้ที่รู้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เชี่ยวชาญจัดเจนตลอดพระไตรปิฎก และช่ำชองทั่วตลอดในคัมภีร์ทั้งหลายในชั้นที่เหนือตนขึ้นไป และเมื่อนิพนธ์ขึ้นมาแล้วก็ต้องเป็นที่ยอมรับของปราชญ์ด้วยกันในยุคนั้นแล้วจึงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นหลักของพระศาสนา

ถ้าอยากดูว่าพระเถระปางก่อนท่านเชี่ยวชาญจัดเจน

ขนาดไหน ไม่ต้องไปถึงยุคอรรถกถาหรอก ขอให้ดูคัมภีร์ *มังคลัตถทีปนี* ที่พระสิริมังคลาจารย์นิพนธ์ไว้ที่เชียงใหม่ เมืองไทยเรานี้เอง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๐ เศษนิดหน่อย เป็นตัวอย่าง ก็จะเห็นชัดว่าพระเถระผู้ทรงพระศาสนา ท่านซื่อตรงเจนจบ และมีระบบการแสดงหลักฐานอ้างอิงแม่นยำสมบูรณ์เพียงใด

พระอาจารย์รุ่นหลังต่อจากยุคอรรถกถา ฎีกา ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในยุคนั้นๆ ที่มาแสดงคำสอนหรือคำอธิบายต่างๆ เรียกกันว่าเป็น *อัตตโนมติ* หมด ไม่ว่าจะเป็นพระอาจารย์องค์ไหนก็ตาม แต่ละองค์ๆ ก็เรียก *อัตตโนมติ* คือมติของบุคคล หรือเป็นมติส่วนตัวของท่านผู้นั้นๆ ซึ่งถือเป็นสำคัญน้อยลงมา

เป็นอันว่า ถือพระไตรปิฎกเป็นหนึ่ง อรรถกถาเป็นสองรองลงมา แล้วก็เป็นฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น จนมาถึงคำอธิบายของอาจารย์ที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน หรือแม้ก่อนนั้น ที่แต่งตำรับตำราไว้หลังจากรุ่นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา จัดเป็นอัตตโนมติทั้งหมด

ถ้านับถือพระบรมศาสดา ก็ต้องรักษาพระไตรปิฎก

ที่กล่าวมานี้ ก็ด้วยมุ่งจะให้รู้จักว่า พระไตรปิฎกคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร การสังคายนาคืออะไร และการรักษา

สืบต่อพระไตรปิฎกทำกันมาอย่างไร

เวลานี้น่าเสียดายว่า ชาวพุทธจำนวนมาก ไม่เข้าใจสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งเป็นแก่น และเป็นเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักพระไตรปิฎก ไม่รู้จักการสังคายนา ไม่รู้จักวิธีรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าธรรมวินัยนั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นโอกาสหรือเป็นช่องทางให้เกิดความสับสน ตลอดจนความเสื่อมโทรมและความคลาดเคลื่อนต่างๆ พร้อมทั้งคำสอนที่ผิดเพี้ยนแปลกปลอมจะแทรกซ้อนหรือแอบแฝงเข้ามา

เรื่องนี้ต่างจากชาวพุทธในสมัยโบราณมาก แม้เขาจะไม่มีการศึกษารู้อะไรมากมายในความหมายของคนปัจจุบัน แต่เขาเข้าใจสิ่งเหล่านี้ อย่างน้อยรู้จักว่าพระไตรปิฎกคืออะไร เป็นหลักของพระศาสนาอย่างไร มีความสำคัญอย่างไรต่อความเป็นความตายของพระพุทธศาสนา เพราะว่า ถ้าพระไตรปิฎกคลาดเคลื่อน ก็คือพระพุทธศาสนาคลาดเคลื่อน หรือกำลังเลือนลางไป ถ้าพระไตรปิฎกหายไป หมดไป ก็คือพระพุทธศาสนาสูญสิ้น เพราะจะไม่มีแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้าเหลืออยู่

อย่างที่กล่าวแล้วว่า เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือนับถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ต้องการฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อต้องการรู้ว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร เราจะไปรู้เอาเองได้อย่างไร ก็ต้องไปฟังจากพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าไม่อยู่ ก็ต้องไปดูคำสอนที่จารึกไว้ ซึ่งก็ได้จารึกไว้และรักษากันมาในพระไตรปิฎกนี้

ถ้าหมดพระไตรปิฎก ก็คือหมดพระพุทธศาสนา หมดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมดพระธรรมวินัย หมดพระศาสดาของชาวพุทธ

จึงเป็นหน้าที่ของชาวพุทธ ที่จะต้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ ด้วยการเล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วก็รักษาพระไตร-ปิฎกไว้ให้อยู่มั่นคงด้วยดี ดังที่ชาวพุทธโบราณทุกประเทศได้พยายามรักษากันมาเป็นงานสำคัญของชาติ

ถ้าเราเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎก ก็คือเห็นความสำคัญของพระพุทธเจ้า เพราะว่าเรานับถือคำสั่งสอนของพระองค์ ถ้าเรารักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ พระพุทธศาสนาก็อยู่อย่างดีที่สุด แล้วก็จะมีหลักที่เป็นแกนกลาง ที่เรานับถือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวพุทธทั้งหมด ชาวพุทธทั้งปวงในประเทศเถรวาททุกประเทศ ก็จะมีเอกภาพดังที่เคยมีเอกภาพกันแล้วตลอดมา

อย่างที่กล่าวแล้วว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกของประเทศไทย พม่า ลังกา หรือในประเทศไหนๆ แม้แต่ที่เอาไปในยุโรป เช่นที่อังกฤษ ก็เป็นเนื้อหาอันเดียวกันหมด เป็นคำสอนเดียวกัน เช่น ทาน ศีล ภาวนา อันเดียวกัน ศีล สมาธิ ปัญญา ไตรสิกขา อันเดียวกัน ขันธ์ ๕ ปฏิจจ-สมุปบาท อันเดียวกัน ไม่ว่าพระสูตรใดๆ ไปดูเนื้อหาก็

เหมือนกันหมด ไปที่ไหนก็ใช้กันได้ เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าพระไตรปิฎกที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนายังคงอยู่ ชาวพุทธก็ยังมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ถ้าเราเสียหลักเรื่องนี้เมื่อไร ก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนาจะเริ่มมีปัญหา ชาวพุทธเองก็จะทะเลาะเบาะแว้งกัน นั่นก็คือความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา และความเสื่อมโทรมแห่งประโยชน์สุขของประชาชน ที่จะไม่รู้จักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงและไม่สามารถปฏิบัติให้ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น จะต้องช่วยกันสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระไตรปิฎก และชวนกันรักษาด้วยการศึกษาพระไตรปิฎกกันอย่างจริงจัง

เสรีภาพแห่งความคิดเห็นของบุคคล ต้องไม่สับสนกับความซื่อตรงต่อพระศาสดา

อนึ่ง ขอให้แง่คิดไว้นิดหนึ่งว่า การทำเช่นนี้ไม่ใช่หมายความว่าเราติดตำรา หรือติดพระไตรปิฎก อันนี้เป็นคนละเรื่องกัน แต่เป็นการที่เรารู้ว่าอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินหรือเป็นมาตรฐานคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้ได้รู้ว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร และสอนว่าอย่างไร ส่วนเราจะเชื่อหรือไม่ก็เป็นเรื่องของเรา เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล แม้แต่ว่าจะเชื่อพระพุทธเจ้าหรือไม่ ก็เป็นสิทธิที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้ ต้องแยกให้ถูก

เวลานี้ก็เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่งคือ ความสับสนของคนในยุคที่เรียกกันว่ามีการศึกษา แต่การศึกษานี้กำลังพร่ามัวลงไปมาก จนแยกไม่ถูกแม้แต่ระหว่างตัวหลักการกับความคิดเห็นส่วนบุคคล เพียงแค่นี้ก็แยกไม่ถูก จึงแน่นอนว่าความสับสนจะต้องเกิดขึ้น แล้วก็นำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมาย

ถ้าเราถามว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร หรือสอนเรื่องอะไรว่าอย่างไร เราจะดูที่ไหน เราก็ต้องไปดูพระไตรปิฎก เพราะเราไม่มีแหล่งอื่นที่จะตอบคำถามนี้ได้ เราจะว่าเอาเองหรือไปตอบแทนพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ว่าพระองค์สอนอย่างนั้นอย่างนี้

ต่อจากนั้น เมื่อรู้ว่า หรือได้หลักฐานเท่าที่มีว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไรแล้ว เราจะเชื่อคำสอนนั้นหรือไม่ หรือเรามีความเห็นต่อคำสอนนั้นว่าอย่างไร อันนั้นก็เป็นเรื่องของเรา เป็นเรื่องของบุคคลนั้น ตอนนี้ไม่ใช่เรื่องหลักการ แต่เป็นเรื่องของความคิดเห็น

ฉะนั้นจะต้องแยกส่วนนี้ให้ได้ เวลาจะพูดกันก็ต้องแยกให้ถูกว่าเรากำลังพูดกันเรื่องว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าสอนในเรื่องนี้ว่าอย่างไร หรือว่าเรากำลังพูดเรื่องว่า เรามีทัศนะความคิดเห็นในเรื่องนั้นว่าอย่างไร ต้องแยกให้ถูก แล้วก็พูดให้เป็นขั้นตอน เป็นลำดับ ก็จะไม่เป็นปัญหา

เวลานี้ก็เท่ากับว่าได้เกิดปัญหาทั่วไปหมด

* ตั้งแต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก ไม่รู้จักความสำคัญของพระไตรปิฎก ไม่รู้ว่าการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกเป็นมาอย่างไร

* แล้วก็มีความสับสนระหว่างคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าพระองค์สอนอย่างไร กับความคิดเห็นของบุคคลหรือเราแต่ละคนต่อคำสอนนั้นว่าเราคิดอย่างไร

ทั้งหมดนี้ มองกันไม่ชัดเจน คลุมเครือ และว่ากันเลอะเทอะสับสนไปหมด เพราะฉะนั้นก็แน่นอนว่าจะต้องเกิดปัญหา

ที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่ว่าจะยากอะไรเลย เพียงแต่แยกให้ถูก

* ถ้าใครมาถามว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร เราจะว่าเอาเองก็ไม่ได้ ก็ต้องว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าสอน คือไปเอาหลักฐานมาแสดงให้ดู

* แต่ถ้าเขาถามว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างนี้แล้ว หรือธรรมะข้อนี้พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่าอย่างนี้ คุณจะว่าอย่างไร อันนี้ก็เป็นเรื่องของเราจะว่าเอา เราคิดอย่างไรก็เป็นสิทธิของเรา เป็นเสรีภาพของเราที่จะพูดว่าธรรมะข้อนั้น พระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างนั้นแล้ว เราจะว่าอย่างไร เราก็ว่าตามความเข้าใจของเราได้

แต่ที่จริงก็ควรจะศึกษาคำอธิบายของท่านให้ชัดแจ้งก่อน แล้วจึงมาสรุปเอา ถ้าสรุปดีก็ตรงตามที่พระพุทธเจ้าสอน สรุปไม่ดีก็ผิดพลาด ก็ศึกษาค้นคว้าต่อไป แต่อย่างน้อยก็แยกให้ชัดอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร ก็ว่าไปตามที่พระองค์ทรงสอน แล้วเราเห็นว่าอย่างไร ก็ว่าไปตามที่เราเห็น เวลานี้คนว่ากันนุงนังสับสนไปหมด

เมื่อเกิดปัญหาอย่างที่รู้กันอยู่ในปัจจุบัน* ก็เป็นโอกาสที่จะต้องมาซักซ้อมในหมู่ชาวพุทธ เพื่อจะสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกตรง และปฏิบัติกันให้ถูกต้อง

ถ้าชาวพุทธจับหลักในเรื่องนี้ได้ มีความเข้าใจถูกต้อง และมีความตรงไปตรงมา ปฏิบัติด้วยความซื่อตรง พระพุทธศาสนาก็จะยังคงอยู่เป็นหลัก เป็นศูนย์รวมชาวพุทธ และมีอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งหลายสืบต่อไป

---

* ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นต้นมา ได้เกิดเหตุการณ์อื้อฉาวเกี่ยวกับกรณีปัญหาวัดพระธรรมกาย ในสถานการณ์นั้นได้มีการจ้วงจาบพระไตรปิฎก และชักจูงให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ทำให้ชาวพุทธจำนวนมากรู้ตัวว่าได้ห่างเหินจากความรู้เข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา และบางส่วนก็ตื่นตัวขึ้นมาแสวงหาความรู้

มีพระไตรปิฎกที่สังคายนาไว้ดี ก็ใช้สังคายนาคนได้ด้วย

ได้พูดมายาวมาก จึงควรสรุปไว้อีกครั้งหนึ่งว่า การสังคายนานั้น เป็นการรักษาพระธรรมวินัยคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้คงอยู่อย่างดีที่สุด คือให้แม่นยำตรงตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เท่าที่เป็นไปได้

ระยะเริ่มแรก ก็มีการประมวลรวบรวมและรักษาไว้

แต่*ระยะหลัง*ต่อๆ มา มีแต่การรักษาอย่างเดียว ให้คงอยู่อย่างเดิม ให้บริสุทธิ์ แม่นยำที่สุด จะตัด จะต่อ จะแต่ง จะเติม อย่างไรไม่ได้ทั้งสิ้น ถ้าไปตัดต่อ หรือแต่งเติม ก็จะกลายเป็นสัทธรรมปฏิรูป คือของปลอมหรือของเทียม

เพราะฉะนั้นในยุคที่มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว เวลาสังคายนาก็คือการที่เอาพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ เท่าที่มีอยู่เป็นหลักในประเทศต่างๆ มาตรวจสอบทานกัน เช่น ฉบับของไทย ของพม่า ของลังกา เป็นต้น เท่าที่มีอยู่ในประเทศเถรวาทเป็นภาษาบาลี รวมทั้งฉบับอักษรโรมัน ซึ่งก็มาจากแหล่งเดิมอันเดียวกัน ตรงกันอยู่แล้ว แต่เกรงว่าห่างกันนานมาจะคลาดเคลื่อนกันไป ก็เอามาเทียบกัน

สังคายนาในสมัยนี้ก็เป็นการเอาพระไตรปิฎกฉบับของประเทศต่างๆ เหล่านั้น มาตรวจสอบกัน ถ้ามีผิดแผกอะไรก็ต้องทำเชิงอรรถลงไป และจดหมายเหตุไว้ ผู้ที่ทำสังคายนา

ไม่มีสิทธิไปแก้ไขดัดแปลงอะไรทั้งสิ้น

มีแต่ว่าเราจะต้องสังคายนาคน กล่าวคือ คนบางคนบางกลุ่มอาจจะนับถือ เชื่อถือ สั่งสอนผิดแผกไป ก็เอาคนเหล่านั้นมาตรวจสอบกับคำสอนดั้งเดิมในพระไตรปิฎก แล้วก็ให้คนเหล่านั้นปรับการสอนให้ถูกต้องตรงตามพระไตรปิฎก อย่างนี้ก็เป็นความหมายที่ขยายออกไปของคำว่า *สังคายนา* ด้วยเหมือนกัน

เวลานี้จึงเหมือนกับว่า เรามีความหมายของสังคายนา ๒ อย่าง คือ

๑. สังคายนาพระคัมภีร์ หรือ *สังคายนาพระไตรปิฎก* ได้แก่ตรวจสอบให้คัมภีร์พระไตรปิฎกคงอยู่อย่างเดิม บริสุทธิ์บริบูรณ์ และแม่นยำที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ ไม่มีอะไรแปลกปลอม

๒. สังคายนาคน เป็นการปรับตัวคนให้สอนให้ตรงตามพระไตรปิฎก ถ้าเราจะไม่ต้องมีการสังคายนาคน ก็ทำได้โดยที่ว่า พระจะต้องสั่งสอนตรวจสอบตัวเองให้ตรงตามพระไตรปิฎก อยู่เสมอ

ถ้าพุทธบริษัทไม่เสื่อมโทรม ก็ไม่ต้องมีการสังคายนาคน การที่พุทธบริษัทจะเสื่อมโทรมก็เพราะพากันห่างเหินจากพระธรรมวินัย

เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคง

ก็จะต้องมีการศึกษาและสั่งสอนพระธรรมวินัยให้ถูกต้องอยู่เสมอ ผู้ที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องนี้ ก็คือพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีหน้าที่อยู่แล้วว่าจะต้องสั่งสอนพระธรรมวินัย

ในยามปกติ พระสงฆ์ก็มีหน้าที่ต้องสั่งสอนอยู่แล้วเป็นประจำ ยิ่งถ้าเกิดเหตุที่แสดงว่าผู้คนไม่รู้ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย พระสงฆ์ก็จะยิ่งต้องเอาใจใส่สั่งสอนชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจให้ถูกต้องและให้รู้

อย่างน้อยให้รู้ว่า ในพระพุทธศาสนานี้จะใช้อะไรเป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน ว่าอะไรถูกต้อง อะไรไม่ถูกต้อง เป็นพระธรรมวินัยหรือไม่ นั่นก็คือจะต้องรู้จักพระไตรปิฎก ซึ่งสมัยก่อนคนมีความรู้ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น ปัญหาก็จะเกิดขึ้นได้ยาก

เมื่อเกิดเหตุการณ์คราวนี้ ก็เป็นเครื่องเตือนใจชาวพุทธว่าเราจะต้องหันมารักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ และรู้จักพระไตรปิฎกที่เป็นตัวหลักเดิมที่รักษาพระธรรมวินัยนั้นไว้ แล้วหันมาฟื้นฟูชาวพุทธให้กลับไปสู่พระธรรมวินัย ให้รู้จักศึกษาพระไตรปิฎกกันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง

เรื่องความสำคัญของพระไตรปิฎก และการรักษาพระไตรปิฎก คือรักษาพระธรรมวินัยด้วยการสังคายนาเป็นต้น ก็จบเพียงเท่านี้

ชวนกันตื่นขึ้นมา
ช่วยกันเรียนและรักษาพระไตรปิฎกกันให้ดี

ขอแถมสักนิดว่า ความจริงเรื่องนี้ก็ไม่ได้ยากอะไร เหมือนอย่างว่า เรามีคุณพ่อคุณแม่ มีครูอาจารย์ หรือคนที่เราเคารพนับถือ เราอยากจะจดจำคำพูดของท่านไว้ว่าท่านพูดอะไร สอนอะไร เรามีเทปเราก็บันทึกเสียงท่านไว้ ถ้าไม่มีเราก็เอาสมุดจดบันทึกไว้

เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว เราไม่มีโอกาสถามท่านอีก เราก็มีเทปนั้น หรือสมุดที่จดบันทึกไว้นั้น เราก็เอามาเปิดดู ถ้าเราต้องการรักษาคำพูดของท่านไว้ เราก็ต้องรักษาเทปหรือสมุดบันทึกนั้นไว้ให้ดี เพราะถ้าหายไป ก็เป็นอันว่าเราจะไม่มีคำพูดของท่านหรือคำสอนของท่าน

ยิ่งคนที่ไม่เคยฟังท่าน ไม่เคยอ่านบันทึกนั้น ไม่มีอะไรอยู่ในความทรงจำ ไม่เคยรู้จักเลย ก็เป็นอันหมดทางที่จะรู้ว่า คุณพ่อ คุณแม่ ครูอาจารย์ ได้พูดได้สอนอะไรไว้

นี่ก็เหมือนกัน เมื่อเราต้องการจะฟัง จะรู้ จะอ่านคำสอนของพระพุทธเจ้า พระสาวกที่ทันเห็น ทันฟัง ทันเฝ้าพระพุทธเจ้า ท่านก็รวบรวมคำสอนคำตรัสของพระพุทธเจ้าไว้ให้เราแล้ว เมื่อสามเดือนหลังพุทธปรินิพพาน แล้วก็เก็บรักษาสืบต่อกันมาให้เราจนถึงปัจจุบันนี้ด้วยความลำบากยากเย็น จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องไปอ่าน ไปศึกษาและ

เก็บรักษาไว้ต่อไป

ทำไมเราจะไม่รักษาพระไตรปิฎกไว้ ในเมื่อถ้าพระไตรปิฎกหายไป ก็คือว่าบันทึกคำตรัสคำสอนของพระพุทธเจ้าก็หมดไป หายไป เราก็ไม่มีคำสอนของพระพุทธเจ้า เราจะไปนั่งฌานเอา เราจะไปพูดแทนท่าน หรือว่ารู้ขึ้นมาเอง ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ อันนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ซึ่งไม่น่าจะเป็นปัญหาขึ้นมาเลย สมัยก่อนก็ไม่เคยมีปัญหาอย่างนี้

นับว่าเป็นเรื่องแปลก ที่คนสมัยนี้กลับไม่เข้าใจว่า พระไตรปิฎกคืออะไร ทำไมต้องรักษาพระไตรปิฎก ทำไมต้องเอาพระไตรปิฎกมาเป็นมาตรฐานหรือเป็นเกณฑ์วินิจฉัยว่าอะไรเป็นธรรมวินัย อะไรเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เดี๋ยวก็จะกลายเป็นว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า ใครจะว่าอย่างไรก็ได้

เพราะฉะนั้น จึงควรตื่นขึ้นมา ช่วยกันรักษาพระธรรมวินัยที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นไว้ให้ดี

โครงสร้างและสาระสำคัญ ของพระไตรปิฎก*

-๑-

ทบทวนความหมายและความสำคัญของพระไตรปิฎก

*พระพุทธศาสนา*นั้น ว่าตามความหมายทั่วไป ได้แก่ ศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นและทรงประทานคำสั่งสอนไว้เป็นหลัก

แต่ถ้าว่าโดยสาระและตามตัวอักษรแท้ๆ ***พระพุทธศาสนา*** ก็คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

---

* พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ครั้งเป็นพระเทพเวที ที่ปรึกษาโครงการพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยมหิดล เขียนขึ้นไว้ และนำลงพิมพ์ในหนังสือ *พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับคอมพิวเตอร์ พร้อมด้วยโปรแกรมเรียกค้นข้อมูลจากคัมภีร์ (BUDSIR)* ซึ่งสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ (ตัดตอนมาเฉพาะ ตอน ๑ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา และแก้ไขปรับปรุงเล็กน้อย)

ถ้าเรียกตามภาษาบาลี คำสอนก็คือ*พระธรรม* คำสั่งก็คือ*พระวินัย* รวมกันเรียกว่า *พระธรรมวินัย*

พระธรรมวินัยนี้แหละคือเนื้อแท้หรือสาระของพระพุทธศาสนา

ในวาระที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว ธรรมและวินัยที่พระองค์ได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ จะเป็นศาสดาของชาวพุทธทั้งปวง

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอรหันตเถระที่เป็นสาวกผู้ใหญ่ได้ประชุมกันทำ*สังคายนา* คือดำเนินการรวบรวมพุทธพจน์หรือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรมวินัยนั้นจัดเป็นหมวดหมู่ แล้วทรงจำและต่อมาก็จารึกไว้เป็นคัมภีร์นำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

คัมภีร์ที่รวบรวมพุทธพจน์บรรจุพระธรรมวินัย (รวมทั้งข้อความและเรื่องราวร่วมสมัยที่เกี่ยวข้อง) นั้นไว้ เรียกว่าพระไตรปิฎก

*พระไตรปิฎก*จึงเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ที่เป็นสาระหรือหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา และจึงเป็นคัมภีร์สูงสุดของพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยย่อ พระไตรปิฎกมีความสำคัญ ดังนี้

๑. *พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพุทธพจน์คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้า* คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์

ได้ตรัสไว้เอง เท่าที่ตกทอดมาถึงเรา มีมาในพระไตรปิฎก เรารู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

๒. *พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระศาสดาของพุทธศาสนิกชน* เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระดำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก

๓. *พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสอนในพระพุทธศาสนา* คำสอน คำอธิบาย คัมภีร์ หนังสือ ตำราที่อาจารย์และ นักปราชญ์ทั้งหลายพูด กล่าวหรือเรียบเรียงไว้ที่จัดว่าเป็นของในพระพุทธศาสนา จะต้องสืบขยายออกมาและเป็นไปตามคำสอนแม่บทในพระไตรปิฎก ที่เป็นฐานหรือเป็นแหล่งต้นเดิม

๔. *พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการ ที่กล่าวว่าเป็นพระพุทธศาสนา* การอธิบายหรือกล่าวอ้างเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่ออ้างอิงหลักฐานในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่า เป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายสูงสุด

๕. *พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสอนในพระพุทธศาสนา* คำสอนหรือคำกล่าวใดๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก (แม้แต่คำหรือข้อความในพระ

ไตรปิฎกเอง ถ้าส่วนใดถูกสงสัยว่าจะแปลกปลอม ก็ตรวจสอบด้วยคำสอนทั่วไปในพระไตรปิฎก)

๖. *พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบความเชื่อถือและข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา* ความเชื่อถือหรือข้อปฏิบัติตลอดจนพฤติกรรมใดๆ จะวินิจฉัยว่าถูกต้องหรือผิดพลาดเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ก็โดยอาศัยพระธรรมวินัยที่มีมาในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตัดสิน

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงเป็นกิจสำคัญยิ่งของชาวพุทธ ถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา หรือเป็นความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถ้ายังมีการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกเพื่อนำไปใช้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่ แต่ถ้าไม่มีการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก แม้จะมีการปฏิบัติ ก็จะไม่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาก็จะไม่ดำรงอยู่คือจะเสื่อมสูญไป

นอกจากความสำคัญในทางพระศาสนาโดยตรงแล้ว พระไตรปิฎกยังมีคุณค่าที่สำคัญในด้านอื่นๆ อีกมาก โดยเฉพาะ

๑) เป็นที่บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อถือศาสนา ปรัชญา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเรื่องราว เหตุการณ์ และถิ่นฐาน เช่น แว่นแคว้นต่างๆ ในยุคอดีตไว้เป็นอันมาก

๒) เป็นแหล่งที่จะสืบค้นแนวความคิดที่สัมพันธ์กับวิชาการต่างๆ เนื่องจากคำสอนในพระธรรมวินัยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวโยง หรือครอบคลุมถึงวิชาการหลายอย่าง เช่น จิตวิทยา กฎหมาย การปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น

๓) เป็นแหล่งเดิมของคำศัพท์บาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทย เนื่องจากภาษาบาลีเป็นรากฐานสำคัญส่วนหนึ่งของภาษาไทย การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงมีอุปการะพิเศษแก่การศึกษาภาษาไทย

รวมความว่า การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกมีคุณค่าสำคัญ ไม่เฉพาะแต่ในการศึกษาพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อำนวยประโยชน์ทางวิชาการในด้านต่างๆ มากมาย เช่น ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โบราณคดี รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา และจิตวิทยา เป็นต้นด้วย

การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ในพระไตรปิฎก

พระธรรมวินัย หรือ*ธรรม*และ*วินัย*ที่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกนั่นแหละ เป็นหลักในการจัดหมวดหมู่ของพระไตรปิฎก

"ไตรปิฎก" มาจาก ไตร (๓) + ปิฎก (ตำรา คัมภีร์ หรือกระจาด คือภาชนะที่เก็บรวมสิ่งของ) จึงแปลว่า ตำราหรือคัมภีร์ทั้งสาม หรือคัมภีร์ที่เป็นเหมือนกระจาดรวมคำสอนไว้เป็นพวก ๆ ๓ คัมภีร์

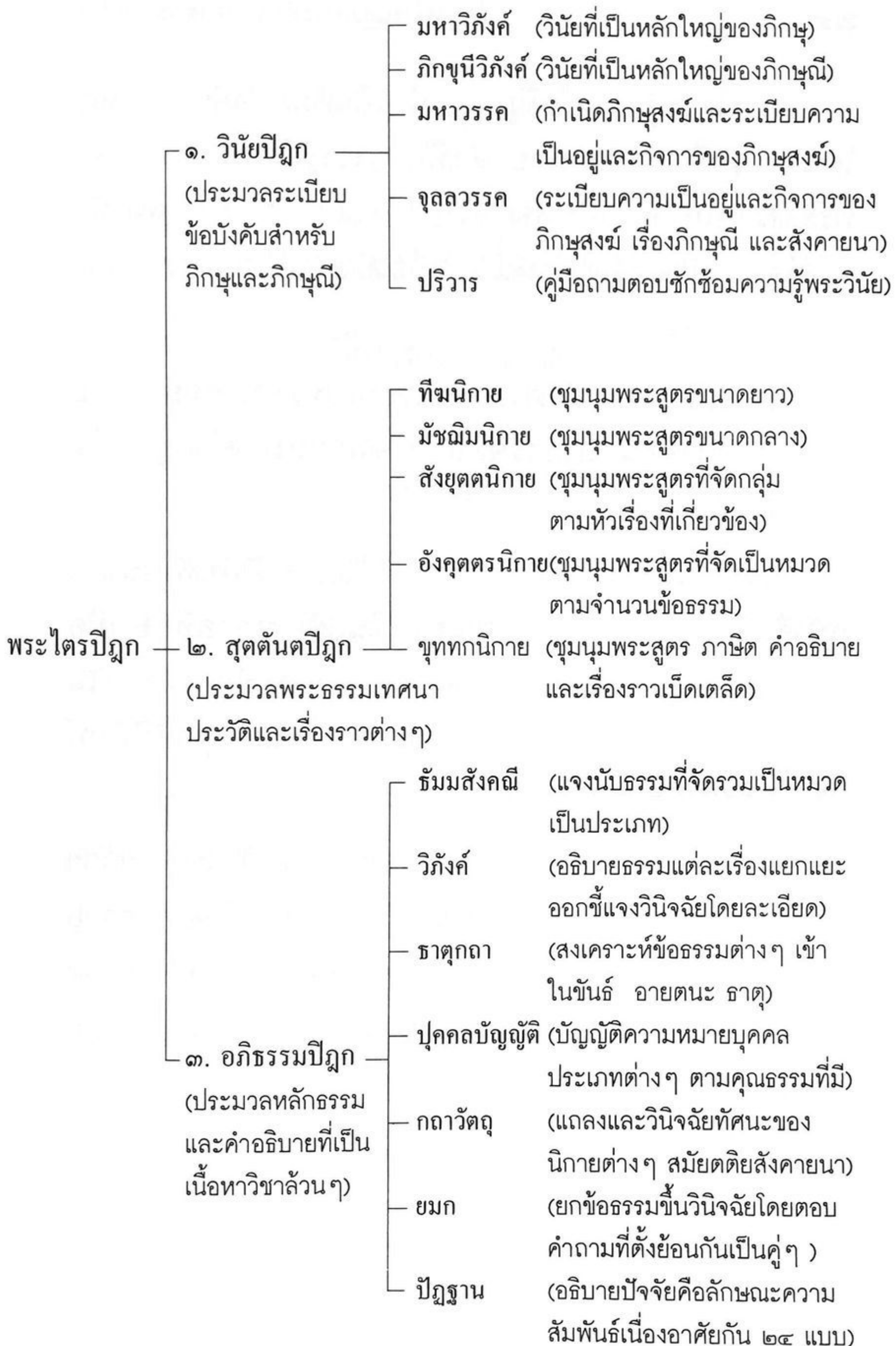
ธรรมและวินัย ๒ อย่าง ท่านนำมาเก็บรวมจัดใหม่แยกเป็น ๓ ปิฎก คือ

วินัย ได้แก่ ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี จัดไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่า (๑) วินัยปิฎก

ธรรม จัดแยกเป็น ๒ คัมภีร์ คือ

๑) ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยักเยื้องไปต่างๆ ให้เหมาะกับบุคคลสถานที่เหตุการณ์มีเรื่องราวประกอบ จัดรวมไว้ เรียกว่า (๒) สุตตันตปิฎก

๒) ธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวด้วยบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า (๓) อภิธรรมปิฎก

พระไตรปิฎก
๑. วินัยปิฎก
(ประมวลระเบียบข้อบังคับสำหรับภิกษุและภิกษุณี)
มหาวิภังค์ (วินัยที่เป็นหลักใหญ่ของภิกษุ)
ภิกขุนีวิภังค์ (วินัยที่เป็นหลักใหญ่ของภิกษุณี)
มหาวรรค (กำเนิดภิกษุสงฆ์และระเบียบความเป็นอยู่และกิจการของภิกษุสงฆ์)
จุลลวรรค (ระเบียบความเป็นอยู่และกิจการของภิกษุสงฆ์ เรื่องภิกษุณี และสังคายนา)
ปริวาร (คู่มือถามตอบซักซ้อมความรู้พระวินัย)
๒. สุตตันตปิฎก
(ประมวลพระธรรมเทศนา ประวัติและเรื่องราวต่าง ๆ)
ทีฆนิกาย (ชุมนุมพระสูตรขนาดยาว)
มัชฌิมนิกาย (ชุมนุมพระสูตรขนาดกลาง)
สังยุตตนิกาย (ชุมนุมพระสูตรที่จัดกลุ่มตามหัวเรื่องที่เกี่ยวข้อง)
อังคุตตรนิกาย(ชุมนุมพระสูตรที่จัดเป็นหมวดตามจำนวนข้อธรรม)
ขุททกนิกาย (ชุมนุมพระสูตร ภาษิต คำอธิบายและเรื่องราวเบ็ดเตล็ด)
๓. อภิธรรมปิฎก
(ประมวลหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชาล้วน ๆ)
ธัมมสังคณี (แจงนับธรรมที่จัดรวมเป็นหมวดเป็นประเภท)
วิภังค์ (อธิบายธรรมแต่ละเรื่องแยกแยะออกชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียด)
ธาตุกถา (สงเคราะห์ข้อธรรมต่าง ๆ เข้าในขันธ์ อายตนะ ธาตุ)
ปุคคลบัญญัติ (บัญญัติความหมายบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มี)
กถาวัตถุ (แถลงและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่าง ๆ สมัยตติยสังคายนา)
ยมก (ยกข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยโดยตอบคำถามที่ตั้งย้อนกันเป็นคู่ ๆ)
ปัฏฐาน (อธิบายปัจจัยคือลักษณะความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน ๒๔ แบบ)

พระไตรปิฎก หรือปิฎก ๓ นี้ เป็นคัมภีร์ที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีเนื้อหามากมาย ดังที่ท่านระบุไว้ว่ามี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์อักษรไทยจัดแยกเป็น ๔๕ เล่ม นับรวมได้ถึง ๒๒,๓๗๙ หน้า หรือเป็นตัวอักษรประมาณ ๒๔,๓๐๐,๐๐๐ ตัว

แต่ละปิฎกมีการจัดแบ่งหมวดหมู่บทตอน ซอยออกไปมากมายซับซ้อน (ดูการจัดแบ่งเฉพาะหมวดใหญ่ๆ ในแผนภูมิหน้า ๗๓)

ในประเทศไทย พระไตรปิฎกได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรก ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ การตีพิมพ์เสร็จเรียบร้อยและมีการฉลองใน พ.ศ. ๒๔๓๖ พร้อมกับงานรัชดาภิเษก พระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ครั้งนั้นจัดเป็นจบละ ๓๙ เล่ม

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ใหม่เป็นพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ ๖ เรียกว่า *พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ* มีจำนวนจบละ ๔๕ เล่ม ซึ่งได้ถือเป็นหลักในการจัดแบ่งเล่มพระไตรปิฎกในประเทศไทยสืบมาจนปัจจุบัน

สาระสำคัญของพระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม

(เรียงตามลำดับเล่ม)

ก. พระวินัยปิฎก

ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับ ความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า อา ปา ม จุ ป)* ๘ เล่ม

เล่ม ๑ *มหาวิภังค์ ภาค ๑* ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ (กฎหรือข้อบังคับที่เป็นหลักใหญ่สำหรับพระภิกษุ) ๑๙ ข้อแรก ซึ่งอยู่ในระดับอาบัติหนักหรือความผิดสถานหนัก คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส และอนิยต

---

* ที่ย่อเป็น *อา* กับ *ปา* นั้น เนื่องมาจากวิธีจัดแบ่งอีกแบบหนึ่ง คือ

เรียก เล่ม ๑ มหาวิภังค์ ภาค ๑ ว่า *อาทิกัมมิกะ* (ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของภิกษุ) และ

เรียก เล่ม ๒ มหาวิภังค์ ภาค ๒ กับ เล่ม ๓ ภิกขุนีวิภังค์ ว่า *ปาจิตตีย์* (ว่าด้วยสิกขาบทเกี่ยวกับอาบัติเบาของภิกษุเป็นต้นไปจนจบสิกขาบทในปาฏิโมกข์ของภิกษุณี)

อนึ่ง วินัยปิฎกทั้ง ๘ เล่ม หรือ ๕ คัมภีร์นี้ บางทีเรียกรวมกันให้สั้นกว่านี้อีกเป็น ๓ คัมภีร์ คือ วิภังค์ หรือ *สุตตวิภังค์* (=มหาวิภังค์ และ ภิกขุนีวิภังค์ ได้แก่ เล่ม ๑-๓) *ขันธกะ* (=มหาวรรค และจุลลวรรค ได้แก่ เล่ม ๔-๗) และ*ปริวาร* (เล่ม ๘)

เล่ม ๒ *มหาวิภังค์ ภาค ๒* ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ ข้อที่เหลือ ซึ่งอยู่ในระดับอาบัติเบาหรือความผิดสถานเบา คือ ตั้งแต่นิสสัคคิยปาจิตตีย์ จนครบสิกขาบท ๒๒๗ หรือ ศีล ๒๒๗

เล่ม ๓ *ภิกขุนีวิภังค์* ว่าด้วยสิกขาบท ๓๑๑ ของภิกษุณี

เล่ม ๔ *มหาวรรค ภาค ๑* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ (ระเบียบข้อบังคับทั่วไปเกี่ยวกับความเป็นอยู่และการดำเนินกิจการของภิกษุสงฆ์) ตอนต้น มี ๔ *ขันธกะ* (หมวด) คือ เรื่องกำเนิดภิกษุสงฆ์และการอุปสมบท อุโบสถ จำพรรษา และปวารณา

เล่ม ๕ *มหาวรรค ภาค ๒* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ตอนต้น (ต่อ) มี ๖ *ขันธกะ* (หมวด) คือ เรื่องเครื่องหนัง เภสัช กฐิน จีวร นิคหกรรม และการทะเลาะวิวาทและสามัคคี

เล่ม ๖ *จุลลวรรค ภาค ๑* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ตอนปลาย มี ๔ *ขันธกะ* คือ เรื่องนิคคหกรรม วุฏฐานวิธี และการระงับอธิกรณ์

เล่ม ๗ *จุลลวรรค ภาค ๒* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ตอนปลาย (ต่อ) มี ๘ *ขันธกะ* คือ เรื่องข้อบัญญัติปลีกย่อย เรื่องเสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่างๆ การงดสวดปาติโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนา ครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒

เล่ม ๘ *ปริวาร* คู่มือถามตอบซ้อมความรู้พระวินัย

ข. พระสุตตันตปิฎก

ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายหรืออธิบายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยักเยื้องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย (เรียกย่อหรือหัวใจว่า *ที ม สํ อํ ขุ)* ๒๕ เล่ม

๑. ทีฆนิกาย ๓ เล่ม

(ชุมนุมพระสูตรขนาดยาว)

เล่ม ๙ *สีลขันธวรรค* มีพระสูตรขนาดยาว ๑๓ สูตร เริ่มด้วย พรหมชาลสูตร (หลายสูตรกล่าวถึงความถึงพร้อมด้วยสีลขันธ์ ซึ่งบางทีก็จำแนกเป็นจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จึงเรียกว่า สีลขันธวรรค)

เล่ม ๑๐ *มหาวรรค* มีพระสูตรขนาดยาว ๑๐ สูตร ส่วนมากชื่อเริ่มด้วย "มหา" เช่น มหาปรินิพพานสูตร มหาสมยสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

เล่ม ๑๑ *ปาฏิกวรรค* มีพระสูตรขนาดยาว ๑๑ สูตร เริ่มด้วยปาฏิกสูตร หลายสูตรมีชื่อเสียง เช่น จักกวัตติสูตร อัคคัญญสูตร สิงคาลกสูตร และสังคีติสูตร

๒. มัชฌิมนิกาย ๓ เล่ม

(ชุมนุมพระสูตรขนาดกลาง)

เล่ม ๑๒ *มูลปัณณาสก์* (บั้นต้น) มีพระสูตรขนาดกลาง ๕๐ สูตร บางสูตรอาจจะคุ้นชื่อ เช่น ธรรมทายาทสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สติปัฏฐานสูตร รถวินีตสูตร วีมังสกสูตร

เล่ม ๑๓ *มัชฌิมปัณณาสก์* (บั้นกลาง) มีพระสูตรขนาดกลาง ๕๐ สูตร ที่อาจจะคุ้นชื่อ เช่น เสขปฏิปทาสูตร ชีวกสูตร อุปาลิวาทสูตร อภยราชกุมารสูตร มาคัณฑิยสูตร รัฏฐปาลสูตร โพธิราชกุมารสูตร องคุลิมาลสูตร ธรรมเจดียสูตร วาเสฏฐสูตร

เล่ม ๑๔ *อุปริปัณณาสก์* (บั้นปลาย) มีพระสูตรขนาดกลาง ๕๒ สูตร มีเนื้อหาแตกต่างกันหลากหลาย เช่น เทวทหสูตร โคปกโมคคัลลานสูตร สัปปุริสสูตร มหาจัตตารีสกสูตร อานาปานสติสูตร กายคตาสติสูตร ภัทเทกรัตตสูตร จูฬกรรมวิภังคสูตร สัจจวิภังคสูตร ปุณโณวาทสูตร สฬายตนวิภังคสูตร อินทรียภาวนาสูตร

๓. สังยุตตนิกาย ๕ เล่ม

(ชุมนุมพระสูตรที่เกี่ยวกับหัวเรื่องเดียวกันๆ คือ ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่มๆ เรียกว่าสังยุตต์หนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวม ๕๖ สังยุตต์ มี ๗,๗๖๒ สูตร)

เล่ม ๑๕ *สคาถวรรค* รวมคาถาภาษิตที่ตรัสและกล่าวตอบบุคคลต่างๆ เช่น เทวดา มาร ภิกษุณี พราหมณ์ พระเจ้าโกศล เป็นต้น จัดเป็นกลุ่มเรื่องตามบุคคลและสถานที่ มี ๑๑ สังยุตต์

เล่ม ๑๖ *นิทานวรรค* ครึ่งเล่มว่าด้วยเหตุและปัจจัย คือ หลักปฏิจจสมุปบาท นอกนั้น มีเรื่องธาตุ การบรรลุธรรม สังสารวัฏ ลาภสักการะ เป็นต้น จัดเป็น ๑๐ สังยุตต์

เล่ม ๑๗ *ขันธวารวรรค* ว่าด้วยเรื่องขันธ์ ๕ ในแง่มุมต่างๆ มีเรื่องเบ็ดเตล็ดรวมทั้งเรื่อง สมาธิ และทิฏฐิต่างๆ ปะปนอยู่บ้าง จัดเป็น ๑๓ สังยุตต์

เล่ม ๑๘ *สฬายตนวรรค* เกือบครึ่งเล่มว่าด้วยอายตนะ ๖ ตามแนวไตรลักษณ์ เรื่องอื่นมีเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาหิกทิฏฐิ เป็นต้น จัดเป็น ๑๐ สังยุตต์

เล่ม ๑๙ *มหาวารวรรค* ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ แต่เรียงลำดับเป็นมรรค (พร้อมทั้งองค์ธรรมก่อนมรรค) โพชฌงค์ สติปัฏฐาน อินทรีย์ สัมมัปปธาน พละ อิทธิบาท รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น นิวรณ์ สังโยชน์ อริยสัจจ์ ฌาน ตลอดถึงองค์คุณของพระโสดาบันและอานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล จัดเป็น ๑๒ สังยุตต์

๔. อังคุตตรนิกาย ๕ เล่ม

(ชุมนุมพระสูตรที่เพิ่มจำนวนขึ้นทีละหน่วย คือชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวดๆ เรียกว่า นิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม รวม ๑๑ นิบาต หรือ ๑๑ หมวดธรรมมี ๙,๕๕๗ สูตร)

เล่ม ๒๐ *เอก-ทุก-ติกนิบาต* ว่าด้วยธรรม **หมวด ๑** (เช่น ธรรมเอกที่ฝึกอบรมแล้ว เหมาะแก่การใช้งาน ได้แก่ จิต, องค์คุณภายในอันเอกที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ ได้แก่ ความไม่ประมาท ฯลฯ รวมทั้งเรื่องเอตทัคคะ) **หมวด ๒** (เช่น สุข ๒ สิบสามชุด, คนพาล ๒, บัณฑิต ๒, ปฏิสันถาร ๒, ฤทธิ์ ๒ ฯลฯ) **หมวด ๓** (เช่น มารดาบิดามีฐานะต่อบุตร ๓ อย่าง, ความเมา ๓, อธิปไตย ๓, สิกขา ๓ ฯลฯ)

เล่ม ๒๑ *จตุกกนิบาต* ว่าด้วยธรรม **หมวด ๔** (เช่น อริยธัมม์ หรืออารยธรรม ๔, พุทธบริษัท ๔, ปธาน ๔, อคติ ๔, จักร ๔, สังคหวัตถุ ๔ ฯลฯ ฯลฯ)

เล่ม ๒๒ *ปัญจก-ฉักกนิบาต* ว่าด้วยธรรม **หมวด ๕** (เช่น พละ ๕, นิวรณ์ ๕, อภิณหปัจจเวกขณ์ ๕, นักรบ ๕ ฯลฯ) และ **หมวด ๖** (เช่น สาราณียธรรม ๖, อนุตตริยะ ๖, คารวตา ๖, อภัพพฐาน ๖, ฯลฯ)

เล่ม ๒๓ *สัตตก-อัฏฐก-นวกนิบาต* ว่าด้วยธรรม **หมวด ๗** (เช่น อริยทรัพย์ ๗, อนุสัย ๗, อปริหานิยธรรม ๗, สัปปุริสธรรม ๗,

กัลยาณมิตรธรรม ๗, ภรรยา ๗, ฯลฯ) **หมวด ๘** (เช่น โลกธรรม ๘, คุณสมบัติของภิกษุที่จะไปเป็นทูต ๘, ทาน ๘, ทานวัตถุ ๘, การบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๓ ในระดับต่างๆ ๘, สัปปุริสทาน ๘, ทิฏฐธัมมิก-สัมปรายิกัตถิกธรรม ๘, ฯลฯ) และ **หมวด ๙** (เช่น อาฆาตวัตถุ ๙, อนุปุพพนิโรธ ๙, อนุปุพพวิหาร ๙, นิพพานทันตา ๙, ฯลฯ)

เล่ม ๒๔ *ทสก-เอกาทสกนิบาต* ว่าด้วยธรรม **หมวด ๑๐** (เช่น สังโยชน์ ๑๐, สัญญา ๑๐, นาถกรณธรรม ๑๐, วัฑฒิธรรม ๑๐, ฯลฯ) และ **หมวด ๑๑** (เช่น ธรรมที่เกิดต่อจากกันตามธรรมดา ไม่ต้องเจตนา ๑๑, อานิสงส์เมตตา ๑๑, ฯลฯ)

ในอังคุตตรนิกายมีข้อธรรมหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่ทิฏฐธัมมิกัตถะถึงปรมัตถะ ทั้งสำหรับบรรพชิตและสำหรับคฤหัสถ์ กระจายกันอยู่โดยเรียงตามจำนวน

๕. ขุททกนิกาย ๙ เล่ม

(ชุมนุมพระสูตร คาถาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้าในสี่นิกายแรกไม่ได้ ๑๕ คัมภีร์)

เล่ม ๒๕ รวมคัมภีร์ย่อย ๕ คือ

ขุททกปาฐะ รวมบทสวดย่อยๆ เช่น มงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร

ธรรมบท บทแห่งธรรม หรือบทร้อยกรองเอ่ยเอื้อนธรรม

มี ๔๒๓ คาถา

อุทาน พระสูตรแสดงคาถาพุทธอุทาน มีความนำเป็นร้อยแก้ว ๘๐ เรื่อง

อิติวุตตกะ พระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย "เอวมฺเม สุตํ" แต่เชื่อมความเข้าสู่คาถาด้วยคำว่า "อิติ วุจฺจติ" รวม ๑๑๒ สูตร

สุตตนิบาต ชุมนุมพระสูตรชุดพิเศษ ซึ่งเป็นคาถาล้วนหรือมีร้อยแก้วเฉพาะส่วนที่เป็นความนำ รวม ๗๑ สูตร

เล่ม ๒๖ มีคัมภีร์ย่อย ๔ ซึ่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองคือคาถาล้วน ได้แก่

วิมานวัตถุ เรื่องผู้เกิดในสวรรค์อยู่วิมาน เล่าการทำความดีของตนในอดีต ที่ทำให้ได้ไปเกิดเช่นนั้น ๘๕ เรื่อง

เปตวัตถุ เรื่องเปรตเล่ากรรมชั่วในอดีตของตน ๕๑ เรื่อง

เถรคาถา คาถาของพระอรหันตเถระ ๒๖๔ รูปที่กล่าวแสดงความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุธรรม เป็นต้น

เถรีคาถา คาถาของพระอรหันตเถรี ๗๓ รูปที่กล่าวแสดงความรู้สึกเช่นนั้น

เล่ม ๒๗ *ชาดก ภาค ๑* รวมบทร้อยกรองคือคาถาแสดงคติธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติและมีคาถาภาษิตของผู้อื่นปนอยู่บ้าง ภาคแรก ตั้งแต่เรื่องที่มีคาถาเดียว (เอกนิบาต) ถึงเรื่องมี ๔๐ คาถา (จัตตาฬีสนิบาต) รวม ๕๒๕ เรื่อง

เล่ม ๒๘ *ชาดก ภาค ๒* รวมคาถาอย่างในภาค ๑ นั้นเพิ่มอีก แต่เป็นเรื่องอย่างยาว ตั้งแต่เรื่องมี ๕๐ คาถา (ปัญญาสนิบาต) ถึงเรื่องมีคาถามากมาย (มหานิบาต) จบลงด้วยมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมี ๑,๐๐๐ คาถา ภาคนี้มี ๒๒ เรื่อง บรรจบทั้งสองภาค เป็น ๕๔๗ ชาดก

เล่ม ๒๙ *มหานิทเทส* ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตร ในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๐ *จูฬนิทเทส* ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตรในปารายนวรรคและขัคควิสาณสูตรในอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๑ *ปฏิสัมภิทามรรค* ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายข้อธรรมที่ลึกซึ้งต่างๆ เช่น เรื่องญาณ ทิฏฐิ อานาปาน อินทรีย์ วิโมกข์ เป็นต้น อย่างพิสดาร เป็นทางแห่งปัญญาแตกฉาน

เล่ม ๓๒ *อปทาน ภาค ๑* บทประพันธ์ร้อยกรอง (คาถา)แสดงประวัติพระอรหันต์ โดยเฉพาะในอดีตชาติ เริ่มด้วยพุทธอปทาน (ประวัติของพระพุทธเจ้า) ปัจเจกพุทธอปทาน (เรื่องราวของพระปัจเจกพุทธเจ้า) ต่อด้วยเถรอปทาน (อัตตประวัติแห่งพระอรหันตเถระ) เริ่มแต่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธ ฯลฯ พระอานนท์ ต่อเรื่อยไปจนจบภาค ๑ รวม ๔๑๐ รูป

เล่ม ๓๓ *อปทาน ภาค ๒* คาถาประพันธ์แสดงอัตต-

ประวัติพระอรหันตเถระต่ออีกจนถึงรูปที่ ๕๕๐

ต่อนั้นเป็นเถรีอปทานแสดงเรื่องราวของพระอรหันตเถรี ๔๐ เรื่อง เริ่มด้วยพระเถรีที่ไม่คุ้นนาม ๑๖ รูป ต่อด้วยพระเถรีที่สำคัญ คือ พระมหาปชาบดีโคตมี พระเขมา พระอุบลวรรณา พระปฏาจารา ฯลฯ พระยโสธรา และท่านอื่นๆ ต่อไปจนจบ

ครั้นจบอปทานแล้ว ท้ายเล่ม ๓๓ นี้ มีคัมภีร์ *พุทธวงส์* เป็นคาถาประพันธ์แสดงเรื่องของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันเคยได้ทรงเฝ้าและได้รับพยากรณ์ จนถึงประวัติของพระองค์เอง รวมเป็นพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

จบแล้วมีคัมภีร์สั้นๆ ชื่อ *จริยาปิฎก* เป็นท้ายสุด แสดงพุทธจริยาในอดีตชาติ ๓๕ เรื่องที่มีแล้วในชาดก แต่เล่าด้วยคาถาประพันธ์ใหม่ ชี้ตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีบางข้อ

ขุททกนิกาย นี้ เมื่อมองโดยภาพรวม ก็จะเห็นลักษณะที่กล่าวว่าเป็นที่ชุมนุมของคัมภีร์ปลีกย่อยเบ็ดเตล็ด คือ แม้จะมีถึง ๑๕ คัมภีร์ รวมได้ถึง ๙ เล่ม แต่

- มีเพียงเล่มแรกเล่มเดียว (๒๕) ที่หนักในด้านเนื้อหาหลักธรรม แต่ก็เป็นคัมภีร์เล็กๆ ในเล่มเดียวมีถึง ๕ คัมภีร์ ทุกคัมภีร์มีความสำคัญและลึกซึ้งมาก
- อีก ๓ เล่ม (๒๘-๒๙-๓๐) คือ *นิทเทส* และ *ปฏิสัมภิทา-*

มรรค แม้จะแสดงเนื้อหาธรรมโดยตรง แต่ก็เป็นคำอธิบายของพระสาวก (พระสารีบุตร) ที่ไขความพุทธพจน์ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ข้างต้น (ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของอรรถกถา)

๐ ที่เหลือจากนั้นอีก ๘ คัมภีร์ ล้วนเป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง ที่มุ่งความไพเราะงดงามให้เร้าความรู้สึก เช่นเสริมศรัทธาเป็นต้น คือ

- เล่ม ๒๖ *วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา* เล่าประสบการณ์ ความรู้สึก และคติของคนดี คนชั่ว ตลอดจนพระอรหันตสาวกที่จะเป็นตัวอย่าง/แบบอย่าง สำหรับเร้าให้เกิดความรู้สึกสังเวช เตือนใจ และเร้ากำลังใจ ให้ละความชั่ว ทำความดี และเพียรบำเพ็ญอริยมรรค
- เล่ม ๒๗-๒๘ *ชาดก* แสดงคติธรรมที่สั่งสอนและเร้าเตือนให้กำลังใจจากการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเอง
- เล่ม ๓๒-๓๓ *อปทาน พุทธวงส์ จริยาปิฎก* เป็นบทร้อยกรอง บรรยายประวัติ ปฏิปทา และจริยา ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกในแนวของวรรณศิลป์ที่จะเสริมปสาทะและจรรโลงศรัทธา

ค. พระอภิธรรมปิฎก

ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวด้วยบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า *สํ วิ ธา ปุ ก ย ป*) ๑๒ เล่ม

เล่ม ๓๔ *(ธัมม)สังคณี* ต้นเล่มแสดง*มาติกา* (แม่บท) อันได้แก่บทสรุปแห่งธรรมทั้งหลายที่จัดเป็นชุดๆ มีทั้งชุด ๓ เช่นจัดทุกสิ่งทุกอย่างประดามีเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยากฤตธรรม ชุดหนึ่ง เป็นอดีตธรรม อนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ชุดหนึ่ง ฯลฯ และชุด ๒ เช่นจัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม อสังขตธรรม ชุดหนึ่ง โลกียธรรม โลกุตตรธรรม ชุดหนึ่ง เป็นต้น รวมทั้งหมดมี ๑๖๔ ชุด หรือ ๑๖๔ มาติกา

ตอนต่อจากนั้น ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญของคัมภีร์นี้ เป็นคำวิสัชชนา ขยายความมาติกาที่ ๑ เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยากตธรรม ที่กระจายออกไปในแง่ของจิต เจตสิก รูป และนิพพาน

ท้ายเล่มมีอีก ๒ บท แต่ละบทแสดงคำอธิบายย่อหรือคำจำกัดความข้อธรรมทั้งหลายในมาติกาที่กล่าวถึงข้างต้นจนครบ ๑๖๔ มาติกา ได้คำจำกัดความข้อธรรมใน ๒ บท ต่างแนวกันเป็น ๒ แบบ (แต่บทท้ายจำกัดความไว้เพียง ๑๒๒ มาติกา)

เล่ม ๓๕ *วิภังค์* ยกหลักธรรมสำคัญๆ ขึ้นมาแจกแจงแยกแยะอธิบายกระจายออกให้เห็นทุกแง่ และวินิจฉัยจนชัดเจนจบไปเป็นเรื่องๆ รวมอธิบายทั้งหมด ๑๘ เรื่อง คือขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อริยสัจจ์ ๔ อินทรีย์ ๒๒ ปฏิจจ-สมุปบาท สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ฌาน อัปปมัญญา ศีล ๕ ปฏิสัมภิทา ๔ ญาณประเภทต่างๆ และเบ็ดเตล็ดว่าด้วยอกุศลธรรมต่างๆ อธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่า "วิภังค์" ของเรื่องนั้น เช่น อธิบายขันธ์ ๕ ก็เรียกขันธวิภังค์ เป็นต้น รวมมี ๑๘ วิภังค์

เล่ม ๓๖ มี ๒ คัมภีร์ คือ *ธาตุกถา* นำข้อธรรมในมาติกาทั้งหลาย และข้อธรรมอื่นๆ อีก ๑๒๕ อย่าง มาจัดเข้าในขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ว่าข้อใดจัดเข้าได้หรือไม่ได้ในอย่างไหนๆ และ*ปุคคลบัญญัติ* บัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลต่างๆ ตามคุณธรรม เช่นว่า "โสดาบัน" ได้แก่ บุคคลผู้ละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว ดังนี้เป็นต้น

เล่ม ๓๗ *กถาวัตถุ* คัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระประธานการสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียบเรียงขึ้นเพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ ในพระพุทธศาสนาครั้งนั้น ซึ่งได้แตกแยกกันออกไปแล้วถึง ๑๘ นิกาย เช่น ความเห็นว่า พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตตผลได้ เป็นพระอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากกรรม เป็นต้น ประพันธ์เป็นคำปุจฉาวิสัชนา มีทั้งหมด ๒๑๙ กถา

เล่ม ๓๘ *ยมก ภาค ๑* คัมภีร์อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจน และทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ (ยมก แปลว่า คู่) เช่นถามว่า ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศลมูล เป็นกุศล, รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ์ หรือว่ารูปขันธ์ (ทั้งหมด) เป็นรูป, ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกขสัจจ์ หรือว่าทุกขสัจจ์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์ หลักธรรมที่นำมาอธิบายในเล่มนี้มี ๗ คือ มูล (เช่นกุศลมูล) ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ สังขาร อนุสัย ถามตอบอธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่ายมกของเรื่องนั้นๆ เช่น มูลยมก ขันธยมก เป็นต้น เล่มนี้จึงมี ๗ ยมก

เล่ม ๓๙ *ยมก ภาค ๒* ถามตอบอธิบายหลักธรรมเพิ่มเติมจากภาค ๑ อีก ๓ เรื่อง คือ จิตตยมก ธรรมยมก (กุศล - อกุศล - อัพยากตธรรม) อินทรียยมก บรรจบเป็น ๑๐ ยมก

เล่ม ๔๐ *ปัฏฐาน ภาค ๑* คัมภีร์ปัฏฐาน อธิบายปัจจัย ๒๔ โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือข้อธรรมที่มีในมาติกาคือแม่บทหรือบทสรุปธรรม ซึ่งกล่าวไว้แล้วในต้นคัมภีร์สังคณีนั่นเอง แต่อธิบายเฉพาะ ๑๒๒ มาติกาแรกที่เรียกว่า อภิธรรมมาติกา

ปัฏฐานเล่มแรกนี้ อธิบายความหมายของปัจจัย ๒๔

เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ *อนุโลมติกปัฏฐาน* อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โดยปัจจัย ๒๔ นั้น เช่นว่า กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัยอย่างไร กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดยอารัมมณปัจจัยอย่างไร ฯลฯ ฯลฯ (เล่มนี้อธิบายแต่ในเชิงอนุโลม คือตามนัยปกติ ไม่อธิบายตามนัยปฏิเสธ จึงเรียกว่าอนุโลมปัฏฐาน)

เล่ม ๔๑ *ปัฏฐาน ภาค ๒ อนุโลมติกปัฏฐาน* ต่อ คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ ต่อจากเล่ม ๔๐ เช่น อดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่ปัจจุบันธรรมโดยอารัมมณปัจจัย (พิจารณารูป เสียง เป็นต้น ที่ดับเป็นอดีตไปแล้ว ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความโทมนัสขึ้น ฯลฯ) เป็นต้น

เล่ม ๔๒ *ปัฏฐาน ภาค ๓ อนุโลมทุกปัฏฐาน* อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลาย ในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) เช่น โลกียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลกียธรรม โดยอารัมมณปัจจัย (รูปายตนะเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ฯลฯ) ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม ๔๓ *ปัฏฐาน ภาค ๔ อนุโลมทุกปัฏฐาน* ต่อ

เล่ม ๔๔ *ปัฏฐาน ภาค ๕* ยังเป็นอนุโลมปัฏฐาน แต่อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่างๆ ข้ามชุดกันไปมา ประกอบด้วย ***อนุโลมทุกติกปัฏฐาน*** ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) เช่นอธิบาย "กุศลธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรม เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมที่เป็นโลกียธรรม โดยอธิปติปัจจัย" เป็นอย่างไร เป็นต้น ***อนุโลมติกทุกปัฏฐาน*** ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โยงกับธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) ***อนุโลมติกติกปัฏฐาน*** ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น อธิบายว่า "กุศลธรรมที่เป็นอดีตธรรม เป็นปัจจัยแก่อกุศล-ธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรม" เป็นอย่างไร เป็นต้น ***อนุโลมทุก-ทุกปัฏฐาน*** ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น ชุดโลกียะโลกุตตระ กับชุดสังขตะอสังขตะ เป็นต้น

เล่ม ๔๕ *ปัฏฐาน ภาค ๖* เป็น *ปัจจนียปัฏฐาน* คือ อธิบาย ความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อนๆ นั่นเอง แต่อธิบายแง่ปฏิเสธ แยกเป็น ***ปัจจนียปัฏฐาน*** คือ ปฏิเสธ + ปฏิเสธ เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ***อนุโลมปัจจนีย-ปัฏฐาน*** คือ อนุโลม + ปฏิเสธ เช่นว่า อาศัยโลกิยธรรม ธรรมที่ไม่ใช่โลกุตตรธรรม เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ***ปัจจนียานุโลมปัฏฐาน*** คือ ปฏิเสธ + อนุโลม เช่นว่า อาศัย

ธรรมที่ไม่ใช่กุศลธรรมที่เป็นอกุศล เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร และในทั้ง ๓ แบบนี้ แต่ละแบบ จะอธิบายโดยใช้ธรรมในแม่บทชุด ๓ แล้วต่อด้วยชุด ๒ แล้วข้ามชุดระหว่างชุด ๒ กับชุด ๓ ชุด ๓ กับชุด ๒ ชุด ๓ กับชุด ๓ ชุด ๒ กับชุด ๒ จนครบทั้งหมดเหมือนกัน ดังนั้นแต่ละแบบจึงแยกซอยละเอียดออกไปเป็น *ติก ทุก ทุกติก ติกทุก ติก-ติก ทุกทุก* ตามลำดับ (เขียนให้เต็มเป็น ***ปัจจนียติกปัฏฐาน ปัจจนียทุกปัฏฐาน ปัจจนียทุกติกปัฏฐาน*** ฯลฯ ดังนี้เรื่อยไปจนถึงท้ายสุดคือ ***ปัจจนียานุโลมทุกทุกปัฏฐาน***)

คัมภีร์ปัฏฐานนี้ ท่านอธิบายค่อนข้างละเอียดเฉพาะเล่มต้นๆ เท่านั้น เล่มหลังๆ ท่านแสดงไว้แต่หัวข้อหรือแนวและทิ้งไว้ให้ผู้เข้าใจแนวนั้นแล้ว เอาไปแจกแจงโดยพิสดารเอง โดยเฉพาะเล่มสุดท้ายคือภาค ๖ แสดงไว้ย่นย่อที่สุดแม้กระนั้นก็ยังเป็นหนังสือถึง ๖ เล่ม หรือ ๓,๓๒๐ หน้ากระดาษพิมพ์ ถ้าอธิบายโดยพิสดารทั้งหมด จะเป็นเล่มหนังสืออีกจำนวนมากมายหลายเท่าตัว ท่านจึงเรียกปัฏฐานอีกชื่อหนึ่งว่า “**มหาปกรณ์**” แปลว่า ตำราใหญ่ ใหญ่ทั้งโดยขนาดและโดยความสำคัญ

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น *พระวินัยปิฎก* ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ *พระสุตตันตปิฎก* ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และ*พระอภิธรรมปิฎก* ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

อรรถกถา และคัมภีร์รุ่นต่อมา

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแสดงคำสอนคือพระธรรมวินัยแล้ว สาวกทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ก็นำหลักธรรมวินัยนั้นไปเล่าเรียนศึกษา คำสอนหรือพุทธพจน์ส่วนใดที่ยากต้องการคำอธิบาย นอกจากทูลถามจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้ว ก็มีพระสาวกผู้ใหญ่ที่เป็นอุปัชฌาย์หรืออาจารย์คอยแนะนำชี้แจงช่วยตอบข้อสงสัย

คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญก็ได้รับการทรงจำถ่ายทอดต่อกันมา ควบคู่กับหลักธรรมวินัยที่เป็นแม่บทนั้นๆ จากสาวกรุ่นก่อนสู่สาวกรุ่นหลัง ต่อมาเมื่อมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกแล้ว คำชี้แจงอธิบายเหล่านั้นก็เป็นระบบและมีลำดับไปตามพระไตรปิฎกด้วย

คำอธิบายพุทธพจน์หรือหลักธรรมวินัย หรือคำอธิบายความในพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า ***อรรถกถา***

เมื่อมีการทรงจำถ่ายทอดพระไตรปิฎก ก็มีการทรงจำถ่ายทอดอรรถกถาประกอบควบคู่มาด้วย

จนกระทั่งเมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษร ณ ประเทศลังกา เกาะสิงหล ใน พ.ศ.

๔๕๐ ตำนานก็กล่าวว่าได้มีการจารึกอรรถกถาพร้อมไปด้วยเช่นเดียวกัน

อนึ่ง พึงสังเกตว่า พุทธพจน์หรือข้อความในพระไตรปิฎกนั้น ในภาษาวิชาการท่านนิยมเรียกว่า **บาลี** หรือ **พระบาลี** หมายถึงพุทธพจน์ที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก (ไม่พึงสับสนกับคำว่าภาษาบาลี)

สำหรับ *บาลี* หรือ *พระไตรปิฎก* นั้น ท่านทรงจำถ่ายทอดกันมา และจารึกเป็นภาษาบาลีมคธ แต่ *อรรถกถา* สืบมาเป็นภาษาสิงหล

ทั้งนี้สำหรับพระไตรปิฎกนั้นชัดเจนอยู่แล้ว ในฐานะเป็นตำราแม่บท อยู่ข้างผู้สอน จึงจะต้องรักษาให้คงอยู่อย่างเดิมโดยแม่นยำที่สุดตามพระดำรัสของพระผู้สอนนั้น

ส่วนอรรถกถาเป็นคำอธิบายสำหรับผู้เรียน จึงจะต้องช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจได้ดีที่สุด เมื่ออรรถกถาสืบมาในลังกา ก็จึงถ่ายทอดกันเป็นภาษาสิงหล จนกระทั่งถึงช่วง พ.ศ. ๙๕๐ - ๑,๐๐๐ จึงมีพระอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่น พระพุทธโฆสาจารย์ และพระธรรมบาล เดินทางจากชมพูทวีป มายังลังกา และแปลเรียบเรียงอรรถกถา กลับเป็นภาษาบาลีมคธ อย่างที่มีอยู่และใช้ศึกษากันในปัจจุบัน

ลักษณะสำคัญของอรรถกถา คือ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกโดยตรง หมายความว่า พระไตรปิฎกแต่ละสูตรแต่ละส่วนแต่ละตอนแต่ละเรื่อง ก็มีอรรถกถาที่

อธิบายจำเพาะสูตรจำเพาะส่วนตอนหรือเรื่องนั้นๆ และอธิบายตามลำดับไป โดยอธิบายทั้งคำศัพท์หรือถ้อยคำ อธิบายข้อความ ชี้แจงความหมาย ขยายความหลักธรรม หลักวินัย เล่าเรื่องประกอบ ตลอดจนแสดงเหตุปัจจัยแวดล้อมหรือความเป็นมาของการที่พระพุทธเจ้าจะตรัสพุทธพจน์นั้นๆ หรือเกิดเรื่องราวนั้นๆ ขึ้น พร้อมทั้งเชื่อมโยงประมวลความเป็นมาเป็นไปต่างๆ ที่จะช่วยให้เข้าใจพุทธพจน์หรือเรื่องราวในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น

พระไตรปิฎกมีอรรถกถาที่อธิบายตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระไตรปิฎก	อรรถกถา	พระอาจารย์ผู้เรียบเรียง
ก. พระวินัยปิฎก		
๑. พระวินัยปิฎก (ทั้งหมด)	สมันตปาสาทิกา	พระพุทธโฆส
ข. พระสุตตันตปิฎก		
๒. ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	”
๓. มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	”
๔. สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	”
๕. อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	”
๖. ขุททกปาฐะ (ขุททกนิกาย)	ปรมัตถโชติกา	”
๗. ธรรมบท (”)	ธัมมปทัฏฐกถา*	”

* ที่จริงมีชื่อเฉพาะว่า *ปรมัตถโชติกา* ด้วยเหมือนกัน และที่ว่าพระพุทธโฆสเป็นผู้เรียบเรียงคัมภีร์ทั้งสองนี้นั้น คงจะเป็นหัวหน้าคณะ โดยมีผู้อื่นร่วมงานด้วย

๘. อุทาน	(ขุททกนิกาย)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๙. อิติวุตตกะ	(”)	”	”
๑๐. สุตตนิบาต	(”)	ปรมัตถโชติกา	พระพุทธโฆส
๑๑. วิมานวัตถุ	(”)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๒. เปตวัตถุ	(”)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
๑๓. เถรคาถา	(”)	”	”
๑๔. เถรีคาถา	(”)	”	”
๑๕. ชาตก	(”)	ชาตกัฏฐกถา*	พระพุทธโฆส
๑๖. นิทเทส	(”)	สัทธัมมปัชโชติกา	พระอุปเสนะ
๑๗. ปฏิสัมภิทามัคค์	(”)	สัทธัมมปกาสินี	พระมหานาม
๑๘. อปทาน	(”)	วิสุทธชนวิลาสินี	(นามไม่แจ้ง)**
๑๙. พุทธวงส์	(”)	มธุรัตถวิลาสินี	พระพุทธทัตตะ
๒๐. จริยาปิฎก	(”)	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ

ค. พระอภิธรรมปิฎก

๒๑. ธัมมสังคณี	อัฏฐสาลินี	พระพุทธโฆส
๒๒. วิภังค์	สัมโมหวิโนทนี	”
๒๓. ทั้ง ๕ คัมภีร์ที่เหลือ	ปัญจปกรณัฏฐกถา	”

นอกจากอรรถกถาซึ่งเป็นที่ปรึกษาหลักในการเล่าเรียนศึกษาพระไตรปิฎกแล้ว คัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาบาลีที่

**คัมภีร์จูฬคันถวงส์ (แต่งในพม่า) ว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆส

เกิดขึ้นในยุคต่างๆ หลังพุทธกาล ยังมีอีกมากมาย ทั้งก่อนยุคอรรถกถา หลังยุคอรรถกถา และแม้ในยุคอรรถกถาเอง แต่ไม่ได้เรียบเรียงในรูปลักษณะที่จะเป็นอรรถกถา

คัมภีร์สำคัญบางคัมภีร์ เป็นผลงานอิสระของพระเถระผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย ท่านเรียบเรียงขึ้นตามโครงเรื่องที่ท่านจัดวางเอง หรือเกิดจากเหตุการณ์พิเศษ เช่น การตอบคำถามชี้แจงข้อสงสัยของผู้อื่นเป็นต้น ปกรณ์หรือคัมภีร์พิเศษเช่นนี้ บางคัมภีร์ได้รับความเคารพนับถือและอ้างอิงมาก โดยเฉพาะคัมภีร์*เนตติ* *เปฏโกปเทส* และ*มิลินทปัญหา* ซึ่งเกิดขึ้นก่อนยุคอรรถกถา ในพม่าจัดเข้าเป็นคัมภีร์ในพระไตรปิฎกด้วย (อยู่ในหมวดขุททกนิกาย)

ในยุคอรรถกถา คัมภีร์*วิสุทธิมัคค์*ของพระพุทธโฆสผู้เป็นพระอรรถกถาจารย์องค์สำคัญ แม้จะถือกันว่าเป็นปกรณ์พิเศษ ไม่ใช่เป็นอรรถกถา เพราะท่านเรียบเรียงขึ้นตามโครงเรื่องที่ท่านตั้งเอง ไม่ใช่อธิบายพระไตรปิฎกตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ก็ได้รับความนับถือมากเหมือนเป็นอรรถกถา เรียกได้ว่าเป็นคัมภีร์ระดับอรรถกถา ประเทศพุทธศาสนาเถรวาทต่างให้ความสำคัญ ถือเป็นแบบแผนในการศึกษาหลักพระพุทธศาสนา

คัมภีร์ที่เกิดหลังยุคอรรถกถา ก็มีทั้งคัมภีร์ที่อยู่ในสายเดียวกับอรรถกถา คือเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก และอธิบายอรรถกถา และอธิบายกันเอง เป็นชั้นๆ ต่อกันไป

กับทั้งคัมภีร์นอกสายพระไตรปิฎก เช่น ตำนานหรือประวัติ และไวยากรณ์ เป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้ มีชื่อเรียกแยกประเภทต่างกันออกไปหลายอย่าง จะกล่าวเฉพาะในสายของอรรถกถา คือที่อธิบายต่อออกไปจากอรรถกถา และเฉพาะที่ควรรู้ในที่นี้ ก็คือ ฎีกา และอนุฎีกา

เมื่อเรียงลำดับคัมภีร์ในสายพระไตรปิฎกและอรรถกถา ก็จะเป็นดังนี้

- **บาลี** คือ พระไตรปิฎก
- **อรรถกถา** คือ คัมภีร์ที่อธิบายบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎก
- **ฎีกา** คือ คัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา หรือขยายความต่อจากอรรถกถา
- **อนุฎีกา** คือ คัมภีร์ที่อธิบายขยายความของฎีกาอีกทอดหนึ่ง

ส่วนคัมภีร์ชื่ออย่างอื่นต่อจากนี้ไปที่มีอีกหลายประเภทนั้น บางทีท่านใช้คำเรียกรวมๆ กันไปว่า *ตัพพินิมุต* (แปลว่า คัมภีร์ที่พ้นหรือนอกเหนือจากนั้น)*

คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีอยู่มากมาย ทั้งในสายและนอกสายพระไตรปิฎกนี้ ในประเทศไทยเท่าที่ผ่านมา ได้ตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือออกมาแล้วเพียงจำนวนน้อย ส่วนมากยังคง

---

* ท่านถือกันมาให้แยกเพียงแค่ บาลี อรรถกถา และฎีกา ต่อจากนั้นรวมอยู่ในคำว่า ตัพพินิมุต ทั้งหมด

ค้างอยู่ในใบลานเพิ่งจะมีการตื่นตัวที่จะตรวจชำระและตีพิมพ์กันมากขึ้นในช่วงเวลาใกล้ๆ นี้ จึงจะต้องรออีกสักระยะหนึ่ง ซึ่งคงไม่นานนัก ที่ชาวพุทธและผู้สนใจจะได้มีคัมภีร์พุทธศาสนาไว้ศึกษาค้นคว้า อย่างค่อนข้างบริบูรณ์

สำหรับคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น ได้มีการตีพิมพ์เป็นเล่มพรั่งพร้อมแล้วในช่วงปีปัจจุบัน คือ พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้เอง ส่วนคัมภีร์อื่นๆ รุ่นหลังต่อๆ มา ที่มีค่อนข้างบริบูรณ์พอจะหาได้ไม่ยากก็คือคัมภีร์ที่ใช้เรียนในหลักสูตรเปรียญธรรม

เนื่องจากคัมภีร์เหล่านี้ มีความสัมพันธ์อธิบายความต่อกัน กล่าวคือ อรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก และฎีกาขยายความต่อจากอรรถกถา หรือต่อจากคัมภีร์ระดับอรรถกถา จึงจะได้ทำบัญชีลำดับเล่ม จับคู่คัมภีร์ที่อธิบายกันไว้ เพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจในการที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป และเพื่ออำนวยความสะดวกในการโยงข้อมูลระหว่างคัมภีร์

บัญชีลำดับเล่มพระไตรปิฎกจับคู่อรรถกถาและฎีกา*

พระวินัยปิฎก ๘ เล่ม (๑-๘)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๑	มหาวิภงฺค ๑	วินย.๑	๑	วินยฎฺฐกถา(สมนฺตปาสาทิกา) ๑	วินย.อ.๑			
	๑.๑ เวรญฺชกณฺฑ - ปาราชิกกณฺฑ			๑.๑ เวรญฺชกณฺฑ - ปาราชิกกณฺฑ				
			๒	วินยฎฺฐกถา(สมนฺตปาสาทิกา) ๒	วินย.อ.๒			
	๑.๒ เตรสกณฺฑ - อนิยตกณฺฑ			๒.๑ เตรสกณฺฑ - อนิยตกณฺฑ				
๒	มหาวิภงฺค ๒	วินย.๒						
	๒.๑ นิสฺสคฺคิยกณฺฑ - อธิกรณสมถา			๒.๒ นิสฺสคฺคิยกณฺฑ - อธิกรณสมถา		๑	วชิรพุทฺธิฎีกา	วชิร.ฎี.
๓	ภิกฺขุนีวิภงฺค	วินย.๓		๒.๓ ภิกฺขุนีวิภงฺค		๒-๔	สารตฺถทีปนีฎีกา ๑,๒,๓	สารตถ.ฎี.๑,๒,๓
๔	มหาวคฺค ๑	วินย.๔	๓	วินยฎฺฐกถา(สมนฺตปาสาทิกา) ๓	วินย.อ.๓	๕-๖	วิมติวิโนทนีฎีกา ๑, ๒	วิมติ.ฎี.๑,๒
๕	มหาวคฺค ๒	วินย.๕		๓.๑ มหาวคฺค				
๖	จุลฺลวคฺค ๑	วินย.๖		๓.๒ จุลฺลวคฺค				
๗	จุลฺลวคฺค ๒	วินย.๗						
๘	ปริวาร	วินย.๘		๓.๓ ปริวาร				

* *หมายเหตุ* ข้อมูลพระไตรปิฎกจับคู่อรรถกถา โดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต ป.ธ.๙)
เพิ่มเติมข้อมูลฎีกา โดย สิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙ และ ไพบูลย์ สีสรรพ กันยายน ๒๕๔๓

พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม (๙-๓๓)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๙	ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค	ที.สี.๙	๔	ทีฆนิกายฎฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี) ๑	ที.อ.๑	๗	ลีนตฺถปฺปกาสนี สีลกฺขนฺธวคฺคฏีกา ๑	ที.ฏี.๑
						๘	สาธุวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา ๑	ที.ฏี.อภินว.๑
						๙	สาธุวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา ๒	ที.ฏี.อภินว.๒
๑๐	ทีฆนิกาย มหาวคฺค	ที.ม.๑๐	๕	ทีฆนิกายฎฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี) ๒	ที.อ.๒	๑๐	ลีนตฺถปฺปกาสนี มหาวคฺคฏีกา	ที.ฏี.๒
๑๑	ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค	ที.ปา.๑๑	๖	ทีฆนิกายฎฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี) ๓	ที.อ.๓	๑๑	ลีนตฺถปฺปกาสนี ปาฏิกวคฺคฏีกา	ที.ฏี.๓
๑๒	มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก	ม.มู.๑๒	๗	มชฺฌิมนิกายฎฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี) ๑	ม.อ.๑	๑๒	ลีนตฺถปฺปกาสนี มูลปณฺณาสกฏีกา ๑	ม.ฏี.๑
	๑๒.๑ มูลปริยายวคฺค - สีหนาทวคฺค			๗.๑ มูลปริยายวคฺค - สีหนาทวคฺควณฺณนา		๑๓	ลีนตฺถปฺปกาสนี มูลปณฺณาสกฏีกา ๒	ม.ฏี.๒
			๘	มชฺฌิมนิกายฎฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี) ๒	ม.อ.๒			
	๑๒.๒ โอปมฺมวคฺค - จูฬยมกวคฺค			๘.๑ โอปมฺมวคฺค - จูฬยมกวคฺควณฺณนา				
๑๓	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก	ม.ม.๑๓	๙	มชฺฌิมนิกายฎฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี) ๓	ม.อ.๓	๑๔	ลีนตฺถปฺปกาสนี มชฺฌิม-อุปริปณฺณาสกฏีกา ๓	ม.ฏี.๓
				๙.๑ มชฺฌิมปณฺณาสกวณฺณนา				
๑๔	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก	ม.อุ.๑๔	๑๐	มชฺฌิมนิกายฎฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี) ๔	ม.อ.๔			
				๑๐.๑ อุปริปณฺณาสกวณฺณนา				

พระสุตตันตปิฎก (ต่อ)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๑๕	สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค	สํ.ส.๑๕	๑๑	สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี) ๑	สํ.อ.๑	๑๕	ลีนตฺถปกาสนี สํยุตฺตฏีกา ๑	สํ.ฏี.๑
				๑๑.๑ สคาถวคฺควณฺณนา				
๑๖	สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค	สํ.นิ.๑๖	๑๒	สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี) ๒	สํ.อ.๒	๑๖	ลีนตฺถปกาสนี สํยุตฺตฏีกา ๒	สํ.ฏี.๒
				๑๒.๑ นิทานวคฺควณฺณนา				
๑๗	สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค	สํ.ข.๑๗		๑๒.๒ ขนฺธวารวคฺควณฺณนา				
๑๘	สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค	สํ.สฬ.๑๘	๑๓	สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี) ๓	สํ.อ.๓			
				๑๓.๑ สฬายตนวคฺควณฺณนา				
๑๙	สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค	สํ.ม.๑๙		๑๓.๒ มหาวารวคฺควณฺณนา				

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๒๐	องฺคุตฺตรนิกาย ๑		๑๔	องฺคุตฺตรนิกายฏฺจกถา (มโนรถปูรณี) ๑	องฺ.อ.๑	๑๗	สารตฺถมญฺชูสา องฺคุตฺตรฎีกา ๑	องฺ.ฎี.๑
	๒๐.๑ เอกนิปาต	องฺ.เอก.๒๐		๑๔.๑ เอกนิปาตวณฺณนา				
			๑๕	องฺคุตฺตรนิกายฏฺจกถา (มโนรถปูรณี) ๒	องฺ.อ.๒	๑๘	สารตฺถมญฺชูสา องฺคุตฺตรฎีกา ๒	องฺ.ฎี.๒
	๒๐.๒ ทุกนิปาต	องฺ.ทุก.๒๐		๑๕.๑ ทุกนิปาตวณฺณนา				
	๒๐.๓ ติกนิปาต	องฺ.ติก.๒๐		๑๕.๒ ติกนิปาตวณฺณนา				
๒๑	องฺคุตฺตรนิกาย ๒							
	๒๑.๑ จตุกฺกนิปาต	องฺ.จตุกฺก.๒๑		๑๕.๓ จตุกฺกนิปาตวณฺณนา				
๒๒	องฺคุตฺตรนิกาย ๓		๑๖	องฺคุตฺตรนิกายฏฺจกถา (มโนรถปูรณี) ๓	องฺ.อ.๓	๑๙	สารตฺถมญฺชูสา องฺคุตฺตรฎีกา ๓	องฺ.ฎี.๓
	๒๒.๑ ปญฺจกนิปาต	องฺ.ปญฺจก.๒๒		๑๖.๑ ปญฺจกนิปาตวณฺณนา				
	๒๒.๒ ฉกฺกนิปาต	องฺ.ฉกฺก.๒๒		๑๖.๒ ฉกฺกนิปาตวณฺณนา				
๒๓	องฺคุตฺตรนิกาย ๔							
	๒๓.๑ สตฺตกนิปาต	องฺ. สตฺตก.๒๓		๑๖.๓ สตฺตกนิปาตวณฺณนา				
	๒๓.๒ อฏฺฐกนิปาต	องฺ. อฏฺฐก.๒๓		๑๖.๔ อฏฺฐกนิปาตวณฺณนา				
	๒๓.๓ นวกนิปาต	องฺ. นวก.๒๓		๑๖.๕ นวกนิปาตวณฺณนา				
๒๔	องฺคุตฺตรนิกาย ๕							
	๒๔.๑ ทสกนิปาต	องฺ.ทสก.๒๔		๑๖.๖ ทสกนิปาตวณฺณนา				
	๒๔.๒ เอกาทสกนิปาต	องฺ.เอกาทสก.๒๔		๑๖.๗ เอกาทสกนิปาตวณฺณนา				

พระสุตตันตปิฎก (ต่อ)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๒๕	ขุทฺทกนิกาย ๑							
	๒๕.๑ ขุทฺทกปาฐ	ขุ.ขุ.๒๕	๑๗	ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา (ปรมตฺถโชติกา)	ขุทฺทก.อ.			
	๒๕.๒ ธมฺมปท	ขุ.ธ.๒๕	๑๘	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๑ ยมกวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๑	๒๐	ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๑๙	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๒ อปฺปมาท-จิตฺตวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๒		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๒๐	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๓ ปุปฺผ-พาลวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๓		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๒๑	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๔ ปณฺฑิต-สหสฺสวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๔		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๒๒	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๕ ปาป-ชราวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๕		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๒๓	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๖ อตฺต-โกธวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๖		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
			๒๔	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๗ มล-นาควคฺควณฺณนา	ธ.อ.๗		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
	๒๕.๓ อุทาน	ขุ.อุ.๒๕	๒๕	ธมฺมปทฏฺฐกถา ๘ ตณฺหา-พฺราหฺมณวคฺควณฺณนา	ธ.อ.๘		ธมฺมปทมหาฏีกา	ขุ.ธ.ฏี.
	๒๕.๔ อิติวุตฺตก	ขุ.อิติ.๒๕	๒๖	ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา อุทานวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	อุ.อ.			
	๒๕.๕ สุตฺตนิปาต	ขุ.สุ.๒๕	๒๗	ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา อิติวุตฺตกวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	อิติ.อ.			
			๒๘	ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา สุตฺตนิปาตวณฺณนา (ปรมตฺถโชติกา) ๑	สุตฺต.อ.๑			
			๒๙	ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถา สุตฺตนิปาตวณฺณนา (ปรมตฺถโชติกา) ๒	สุตฺต.อ.๒			

พระสุตตันตปิฎก (ต่อ)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๒๖	ขุทฺทกนิกาย ๒							
	๒๖.๑ วิมานวตฺถุ	ขุ.วิมาน.๒๖	๓๐	ขุทฺทกนิกายฎฺรกถา วิมานวตฺถุวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	วิมาน.อ.			
	๒๖.๒ เปตวตฺถุ	ขุ.เปต.๒๖	๓๑	ขุทฺทกนิกายฎฺรกถา เปตวตฺถุวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	เปต.อ.			
	๒๖.๓ เถรคาถา	ขุ.เถร.๒๖	๓๒	ขุทฺทกนิกายฎฺรกถา เถรคาถาวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี) ๑	เถร.อ.๑			
	๒๖.๓.๑ เอก-ติกนิปาต			๓๒.๑ เอก-ติกนิปาตวณฺณนา				
			๓๓	ขุทฺทกนิกายฎฺรกถา เถรคาถาวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี) ๒	เถร.อ.๒			
	๒๖.๓.๒ จตุกฺก-มหานิปาต			๓๓.๑ จตุกฺก-มหานิปาตวณฺณนา				
	๒๖.๔ เถรีคาถา	ขุ.เถรี.๒๖	๓๔	ขุทฺทกนิกายฎฺรกถา เถรีคาถาวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	เถรี.อ.			
๒๗	ขุทฺทกนิกาย ๓	ขุ.ชา.๒๗	๓๕	ชาตกฎฺรกถา ๑ เอกนิปาตวณฺณนา (๑)	ชา.อ.๑			
	๒๗.๑ ชาตก ๑ เอก-จตฺตาลีสนิปาต		๓๖	ชาตกฎฺรกถา ๒ เอกนิปาตวณฺณนา (๒)	ชา.อ.๒			
			๓๗	ชาตกฎฺรกถา ๓ ทุกนิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๓			
			๓๘	ชาตกฎฺรกถา ๔ ติก-ปญฺจกนิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๔			
			๓๙	ชาตกฎฺรกถา ๕ ฉกฺก-ทสกนิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๕			
			๔๐	ชาตกฎฺรกถา ๖ เอกทสก-ปกิณฺณกนิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๖			
			๔๑	ชาตกฎฺรกถา ๗ วีสติ-จตฺตาฬีสนิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๗			

พระสุตตันตปิฎก (ต่อ)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๒๘	ขุทฺทกนิกาย ๔	ขุ.ชา.๒๘						
	๒๘.๑ ชาตก ๒ ปญฺญาส-มหานิปาต		๔๒	ชาตกฎฐกถา ๘ ปญฺญาส-สตฺตตินิปาตวณฺณนา	ชา.อ.๘			
			๔๓	ชาตกฎฐกถา ๙ มหานิปาตวณฺณนา (๑)	ชา.อ.๙			
			๔๔	ชาตกฎฐกถา ๑๐ มหานิปาตวณฺณนา (๒)	ชา.อ.๑๐			
๒๙	ขุทฺทกนิกาย ๕							
	๒๙.๑ มหานิทฺเทส	ขุ.ม.๒๙	๔๕	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา มหานิทฺเทสวณฺณนา (สทฺธมฺมปชฺโชติกา)	นิทฺ.อ.๑			
๓๐	ขุทฺทกนิกาย ๖							
	๓๐.๑ จูฬนิทฺเทส	ขุ.จู.๓๐	๔๖	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา จูฬนิทฺเทสวณฺณนา (สทฺธมฺมปชฺโชติกา)	นิทฺ.อ.๒			
๓๑	ขุทฺทกนิกาย ๗							
	๓๑.๑ ปฏิสมฺภิทามคฺค	ขุ.ปฏิ.๓๑	๔๗	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา ปฏิสมฺภิทามคฺควณฺณนา (สทฺธมฺมปกาสินี) ๑	ปฏิสํ.อ.๑			
			๔๘	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา ปฏิสมฺภิทามคฺควณฺณนา (สทฺธมฺมปกาสินี) ๒	ปฏิสํ.อ.๒			
๓๒	ขุทฺทกนิกาย ๘							
	๓๒.๑ อปทาน ๑	ขุ.อป.๓๒	๔๙	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา อปทานวณฺณนา (วิสุทฺธชนวิลาสินี) ๑	อป.อ.๑			
	๓๒.๒ พุทฺธวคฺค			๔๙.๑ พุทฺธวคฺควณฺณนา				
	๓๒.๓ สีหาสนิย-เมตฺเตยฺยวคฺค							
๓๓	ขุทฺทกนิกาย ๙		๕๐	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา อปทานวณฺณนา (วิสุทฺธชนวิลาสินี) ๒	อป.อ.๒			
	๓๓.๑ อปทาน ๒	ขุ.อป.๓๓		๕๐.๑ สีหาสนิย-เมตฺเตยฺยวคฺควณฺณนา				
	๓๓.๑.๑ ภทฺทาลิ-ภทฺทิยวคฺค			๕๐.๒ ภทฺทาลิ-ภทฺทิยวคฺควณฺณนา				
	๓๓.๑.๒ เถริยาปทาน			๕๐.๓ เถริยาปทานวณฺณนา				
	๓๓.๒ พุทฺธวํส	ขุ.พุทฺธ.๓๓	๕๑	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา พุทฺธวํสวณฺณนา (มธุรตฺถวิลาสินี)	พุทฺธ.อ.			
	๓๓.๓ จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.๓๓	๕๒	ขุทฺทกนิกายฎฐกถา จริยาปิฎกวณฺณนา (ปรมตฺถทีปนี)	จริยา.อ.			

พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม (๓๔-๔๕)

พระไตรปิฎก			อรรถกถา			ฎีกา		
เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ	เล่ม	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๓๔	ธมฺมสงฺคณี	อภิ.สํ.๓๔	๕๓	อภิธมฺมฏฺฐกถา ธมฺมสงฺคณีวณฺณนา (อฏฺฐสาลินี)	สงฺคณี.อ.	๒๑	ธมฺมสงฺคณีมูล-อนุฏีกา	สงฺคณี.มูล-อนุฏี.
๓๕	วิภงฺค	อภิ.วิ.๓๕	๕๔	อภิธมฺมฏฺฐกถา วิภงฺควณฺณนา (สมฺโมหวิโนทนี)	วิภงฺค.อ.	๒๒	วิภงฺคมูล-อนุฏีกา	วิภงฺค.มูล-อนุฏี.
๓๖	๑. ธาตุกถา	อภิ.ธา.๓๖	๕๕	อภิธมฺมฏฺฐกถา ธาตุกถาทิวณฺณนา (ปญฺจปกรณฏฺฐกถา)	ปญฺจ.อ.			
	๒. ปุคฺคลปญฺญตฺติ	อภิ.ปุ.๓๖		๕๕.๑ ธาตุกถาวณฺณนา				
				๕๕.๒ ปุคฺคลปญฺญตฺติวณฺณนา				
๓๗	กถาวตฺถุ	อภิ.ก.๓๗		๕๕.๓ กถาวตฺถุวณฺณนา				
๓๘	ยมก ๑	อภิ.ย.๓๘		๕๕.๔ ยมกวณฺณนา				
๓๙	ยมก ๒	อภิ.ย.๓๙				๒๓	ปญฺจปกรณมูล-อนุฏีกา	ปญฺจ.มูล-อนุฏี.
๔๐	ปฏฺฐาน ๑	อภิ.ป.๔๐						
๔๑	ปฏฺฐาน ๒	อภิ.ป.๔๑						
๔๒	ปฏฺฐาน ๓	อภิ.ป.๔๒		๕๕.๕ ปฏฺฐานวณฺณนา				
๔๓	ปฏฺฐาน ๔	อภิ.ป.๔๓						
๔๔	ปฏฺฐาน ๕	อภิ.ป.๔๔						
๔๕	ปฏฺฐาน ๖	อภิ.ป.๔๕						

คัมภีร์สำคัญอื่นบางเล่ม

(โดยเฉพาะคัมภีร์ที่ใช้เรียนในหลักสูตรเปรียญธรรม)

ลำดับ	คัมภีร์หลัก	อ.ย่อ	ลำดับ	คัมภีร์ที่อธิบาย	อ.ย่อ
56	มิลินฺทปญฺหา	มิลินฺท.			
57	วิสุทฺธิมคฺค ๑	วิสุทฺธิ. ๑	61	วิสุทฺธิมคฺคสํวณฺณนา มหาฏีกา (ปรมตฺถมญฺชุสา) ๑	วิสุทฺธิ.ฏีกา๑
58	วิสุทฺธิมคฺค ๒	วิสุทฺธิ. ๒	62	วิสุทฺธิมคฺคสํวณฺณนา มหาฏีกา (ปรมตฺถมญฺชุสา) ๒	วิสุทฺธิ.ฏีกา๒
59	วิสุทฺธิมคฺค ๓	วิสุทฺธิ. ๓	63	วิสุทฺธิมคฺคสํวณฺณนา มหาฏีกา (ปรมตฺถมญฺชุสา) ๓	วิสุทฺธิ.ฏีกา๓
60	อภิธมฺมตฺถสงฺคห[1]	สงฺคห	60	อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา (อภิธมฺมตฺถวิภาวินี)[1]	สงฺคห.ฏีกา
1	วินยฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา) ๑[2]	วินย.อ.๑	64	วินยฏีกา สมนฺตปาสาทิกาวณฺณนา (สารตฺถทีปนี) ๑	วินย.ฏีกา๑
	๑.๑ เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา ๑.๒ ปฐม-จตุตฺถปาราชิกวณฺณนา		65	วินยฏีกา สมนฺตปาสาทิกาวณฺณนา (สารตฺถทีปนี) ๒	วินย.ฏีกา๒
2	วินยฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา) ๒[2]	วินย.อ.๒	66	วินยฏีกา สมนฺตปาสาทิกาวณฺณนา (สารตฺถทีปนี) ๓	วินย.ฏีกา๓
3	วินยฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา) ๓[2]	วินย.อ.๓	67	วินยฏีกา สมนฺตปาสาทิกาวณฺณนา (สารตฺถทีปนี) ๔	วินย.ฏีกา๔
-	ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต มงฺคลสุตฺต[3]		68	มงฺคลตฺถทีปนี ๑	มงฺคล.๑
			69	มงฺคลตฺถทีปนี ๒	มงฺคล.๒
70	ภิกฺขุปาติโมกฺขปาลิ	ปาติโมกฺข		ลำดับที่ 1, 2, 3, 64, 65, 66, 67	

หมายเหตุ: 1 พิมพ์รวมเป็นหนังสือเล่มเดียวกัน

2 คือ อรรถกถาวินัยที่เรียงลำดับไว้ตอนต้นแล้ว

3 ได้แก่พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ *ขุทฺทกปาฐ (๕-๖/๓-๔)* และ สุตฺตนิปาต *(๓๑๗-๓๑๘/๓๗๖-๓๗๗)*